

ב 5776
תשרי
תשע"ו
קובץ לחיזוק ההתקשרות

קובץ וא"ו תשרי

יוצא לאור ע"י תלמידי ישיבת
"תומכי תמימים ליובאוויטש המרכזית"

ברוקלין, ניו יורק

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושש לבריאה - שנת 'הקהל'

התמונות המתפרסמות בקובץ זה, הינן מארכיון

The Living Archive

של חברת Jewish Educational Media

The Living Archive הינו פרוייקט לשימור ותיעוד התמונות, הוידאו והאודיו של הרבי.

תמונות אלו הינן תחת זכויות היוצרים הבלעדיות של Jem.

פתח דבר

אחינו תלמידי התמימים,
שלום וברכה!

קָהַל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף
לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ, וַיֵּרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם

בהמשך לקבצים שהופיעו לאחרונה ונתקבלו בשמחה, מוגש קובץ זה (ב-סד) לחיזוק ההתקשרות, לפני קהל תלמידי התמימים ואנ"ש, שנקהלו ובאו לחסות בצילא דמהימנותא בחודש השביעי, המושבע והמשביע, בחצרות הקודש של רבינו רנשיאנו, הוד כ"ק אדוננו מורנו ורבינו זצוקלה"ה נבג"מ ז"ע.

הקובץ יוצא לאור לשבת שובה - וא"ו תשרי, יום היארצייט-הילולא הנ"א של הרבנית הצדקנית מרת חנה נ"ע, אמו של כ"ק רבינו.

את היוקר וההודאה אותם חש כל חסיד כלפי אם המלכות, יכולות לבטא מילים ספורות בהן התבטא הרבי פעם בפני הרב יעקב-יהודה ע"ה העכט, שניהל את המוסד 'מכון חנה' על-שם הרבנית, להחדרת ערכי היהדות בקרב בנות ישראל: "זהו מוסד של אמא שלי, ומשום כך יש לי בו עניין אישי, כיון שהיא התמסרה לחינוך שלי..."

בקובץ שלפנינו:

א. **"דבר מלכות"** - לקט מיוחד משיחותיו הק' של הרבי אודות מעשיה הגדולים, מסירות-נפשה וההוראות הנלמדות מאמו הרבנית. בהכנת הלקט הסתייענו רבות בהרב מיכאל-אהרן שי' זליגסון, העומד לימיננו בכל עת, ותודתנו נתונה לו בזה.

ב. **"אל הנער הזה"** - קטעי שיחה ייחודית שקיים הסופר החסידי ר' ניסן ע"ה גורדון בשנת תשכ"ד עם הרבנית, בה סיפרה על שחר נעוריו של בנה הגדול, המאורעות המפעימים שלימדו כבר אז על גדלותו העצומה, ושגב מידותיו. פורסם בשעתו בשפה האידיית, ונדפס בזה לראשונה מאז, בתרגום ללה"ק על-ידי המערכת.

ג. **"אלה תולדות דובער"** - תולדות חייו, סיפורים ועובדות על הו"ח אי"א נו"מ בעל

מדות וכו' ר' דובער הי"ד, אחיו של כ"ק רבינו. נלקטו כאן לראשונה בשלימות כמדת האפשר, על-פי הידיעות שיש בידינו. מלווים בצילומי כתי"ק ומסמכים.

ד. **"א מאמעס נחת"** - ניצוצי הוד מלכותי מהקשר הנשגב שבין האם ובנה, המבטאים את האהבה הגדולה שביניהם, ואת הגאווה והנחת שרוותה אם המלכות. המאמר פורסם בשפה האידיית לקראת י"א ניסן תשכ"ב, יום ההולדת הששים של הרבי, ומוגש לראשונה מאז, בתרגום ללה"ק על-ידי המערכת.

ה. **"ואני אהי' מאושרה"** - תכתובת מרגשת משנת תשכ"ד בין הרבנית לנשיא המדינה מזר זלמן ע"ה שז"ר. ההתכתבות מתפרסמת בזה בפרסום ראשון. תודתנו החמה נתונה בזה להרה"ר זושא שי' וולף, שהעניק לנו את המסמך היקר מאוצרו הטוב.

ו. **"רבינקע מאמינקע"** - סיפור הקשר המיוחד של בני משפחת נימוטין עם הורי הרבי, שהחל בלניגרד, המשיך באלמא-אטא ונמשך גם לאחר בוא הרבנית לארה"ב, בליווי מכתבי ברכה נלבבים שכתבה הרבנית למרת מוסיא ע"ה נימוטין. תודתנו נתונה בזה להרב יוסף יצחק הכהן שי' כצמן, אחיין המשפחה, ששיתף אותנו בדברים ומסר לידינו את המכתבים.

ז. **"במחיצת הרבנית"** - רשמים עזים ומיוחדים במינם שכתבה הגב' יוכבד ע"ה זלמנוב אודות בריחתה מרוסיה בשנת תש"ו יחד עם הרבנית הצדקנית. הזכרונות נכתבו על-ידיה בשפת האידיית, תורגמו על-ידי בני משפחתה ללה"ק, ומתפרסמים בזה בעריכה קלה.

ח. **אוצר כתבי-יד קודש בקשר עם וא"ו תשרי והרבנית הצדקנית.**

הננו מלאים תקווה וביטחון, אשר במהרה ממש נזכה להתראות עם אבינו רוענו כ"ק רבינו נשיאנו, ויגאל אותנו מהגלות המר ויקהילנו ויוליכנו קוממיות לארצנו תיכף ומיד ממש, ועוד בחודש החגים הזה נזכה לראות מלך ביופיו, בעבודת הקודש של רבינו נשיאנו, מתוך שמחה הכי מלאה, בגאולה האמתית והשלימה.

ועד תלמידי התמימים העולמי

עש"ק וא"ו תשרי תשע"ו
שנת 'הקהל' - ופרצ"ת
ברוקלין נ.י.

דבר מלכות

לקט מיוחד משיחות הרבי אודות הרבנית

ההוראה מהרבנית: להפיץ תורה ויהדות

בשייכות עם היארצייט – ישנה הוראה נוספת:

כפי שסופר כמה פעמים (וכעת יזכירו זאת עכ"פ בקיצור), כשהיה אבי בגלות ורצה לכתוב חידושי תורה, ולא היה בהישג ידו דיו ואף לא עט וכיו"ב – היא (האמא) התעסקה בזה, אספה עשבים, למדה כיצד לעשות מהם דיו (עלידי עירוב מים בהם, בכדי שיווצר סוג כלשהו של דיו, שחור, כחול, ירוק ואדום וכל מיני סוגי דיו) ועלידי זה הייתה לו האפשרות לכתוב חידושי תורה, עכ"פ בקיצור נמרץ, ורק את המוכרח ביותר.

כפי שניתן לראות בספרים שכבר נדפסו ונמצאים בידי כמה וכמה – אך לא כל אחד יודע את האופן בו נכתבו הדברים – שהיה זה "מן המיצר", בהיותו בפינה נידחת, עד שאפילו דיו לא היה בנמצא, והיו צריכים ליצור דיו מעשבים. אזי אמי התעסקה בזה – מבלי הבט על כך שחסרו אפילו ב"לחם צר ומים לחץ" – כדי לעשות רצון בעלה, שתהיה לו האפשרות לכתוב עניינים וביאורים הקשורים עם סתרי ורזי תורה. הניחה את כל העניינים על הצד, בכדי לבצע עניין זה.

ומכך יש ללמוד הוראה: אם היא התעסקה עם עניינים אלו, במעמד ומצב שכזה, הרי עאכ"כ אשר בזמן בו נמצאים – בברכותיו של הקב"ה – במקום של מרחב ובמלכות של חסד בגשמיות, ולא זו בלבד שאין כל קושי על עניינים של יהדות, אלא אדרבה, יש לזה סיוע בכ"כ אופנים. . על כל אחד ואחת מוטלת שליחות מיוחדת להפיץ תורה ויהדות בכל מקום שידו מגעת, הן בנוגע לקיום מצוות מעשיות, "המעשה הוא העיקר", והן בנוגע ללימוד התורה ועבודת התפילה. . ולעשות כל זאת בשמחה ובטוב לבב, ומתוך הרחבה.

(משיחת ו' תשרי תשל"ח)

"וכל זה למה – כדי לקרב את הגאולה"

וכאן נכנסת לתמונה בעלת ה"יארצייט", אשר מלבד השתדלותה לעזור ולסייע לאאמו"ר בכל העניינים, השתדלה גם לאפשר את פירסום תורתו של אאמו"ר לרבים – על ידי זה שלמדה בעצמה את מלאכת עשיית הדיו, והלכה בעצמה ללקט עשבים,

וערבבה בהם סממנים מיוחדים כו', ועשתה בעצמה "דיו" כדי שאאמו"ר יוכל לכתוב את תורתו בדיו על גבי הנייר!

וכתוצאה מזה – נוצרה האפשרות לפרסום תורתו של אאמו"ר בדפוס...

שמיעת סיפור כזה מעוררת תמיהה ופליאה כאחד, אשר למרות כל הקשיים וריבוי הדאגות בחיי היום-יום, לקחה על עצמה בעלת ה"יארצייט" דאגה נוספת - כיצד לאפשר את פרסום תורתו של אאמו"ר באופן שרבים מישראל יוכלו להגות בביאורי העניינים של פנימיות התורה על פי תורת חסידות חב"ד, וכל זה למה - כדי לקרב את הגאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו, התלויה בהפצת המעיינות חוצה!...

(משיחת ש"פ וילך, ו' תשרי, תשמ"ו)

עסקה בהעתקת מאמרי החסידות

כמדובר כמ"פ שבזה נכלל גם לימוד פנימיות התורה כפי שנתבארה בתורת החסידות, "החן" שבתורה - לימוד העניינים המעוררים אמונת ה', אהבתו ויראתו כו', מצוות שחיובן תמידי בכל רגע הן לאנשים והן לנשים, ומצד הענין דאהבת ישראל - גם הפעולה בהפצת המעיינות חוצה".

ויש להוסיף, שגם בענין זה יש לימוד מבעלת ה"יארצייט" - שעוד בצעירותה, לפני נישואי', בהיותה בבית אבי', הרה"ג הרה"ח וכו' ר' מאיר שלמה הלוי ינובסקי, רבה של ניקילייב (אחת הערים החשובות ששימשו בשעתן מרכז ומבצר של חסידי חב"ד), היתה עוסקת (בין השאר) בהעתקת מאמרי החסידות של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, המאמרים החדשים, שהגיעו מליובאוויטש (בכתב, או בעליפה ע"י "חוזר"), ועשתה זאת מעצמה, מפני רצונה לפעול בהפצת המעיינות

(משיחת ש"פ וילך, ו' תשרי תשמ"ט)

"היא טיפלה בחינוכי, והמעלות שיש לי הם בוודאי משאיפתה"

כאן המקום לדבר אודות המלוה מלכה שיתקיים במוצאי שבת, ובוודאי כאו"א ישתתף בזה בעצמו, ובטרחתו ועם כל העניינים - יחדשו בי שאני נוגע בדבר, כיון שהמוסד נקרא על שם אמי (שהיא טיפלה בחינוכי, והמעלות שיש לי הם בוודאי משאיפתה) - ראשית כל, זהו הרי עניין אשר מובן שצריך להיות כך. שנית, "אין אדם נחשד אלא אם כן יש בו" - אכן לא נוגע לי אם נכונים הדברים. שלישית, אם אני נוגע בדבר או לא - אין כל נפקא מינה, כיוון שמדברים בנוגע לפועל, שכאו"א ישתתף בעצמו ובטרחתו ובממונו וכו'.

(משיחת ש"פ בשלח תשמ"א)

"נשאר חקוק בזכרוני למשך כל ימי החיים"

בין הזכרונות מתקופת הילדות שזכורני מאמי מורתי - בעלת ה"אראצייט" - הוא המאורע דלקמן: בזמן מלחמת העולם הראשונה, גזרה המלכות על היהודים שישבו סמוך לגבולות המדינות שעמהם היתה רוס' במצב של מלחמה (פולין וליטא), שיעזבו את מקומות מגוריהם ויעברו לגור בעומק שטחה של רוס', רחוק מן הגבול, באמרם שאי אפשר לסמוך על היהודים כו'.

אותם יהודים שהוכרחו לגלות ממקום מגוריהם, חיפשו כמובן מקום שבו קיים ריכוז גדול של יהודים, וכך אירע שבין המקומות שאליהם הגיעו פליטים (גולים) - היתה גם עיר מגורנו.

כאשר הגיע לעיר מחנה גדול של פליטים - גדול בכמות, וגדול באיכות, מלמדים, ווחטים, רבנים וראשיישיבות - הי' צורך לדאוג לסידורם באופן המתאים, ומובן, שהיתה זו עבודה גדולה ומשא כבד - לפי ערך מספרם של בני העיר, כאשר לפתע הוטל עליהם לדאוג לסידורם של מספר גדול של פליטים.

תיכף ומיד הוקמו "וועדים" כדי לארגן את העזרה בכל המצטרך להם. ומהעומדים בראש אותם "וועדים" היתה אמי מורתי ע"ה.

זכורני אפוא באיזו מדה היתה התעסקותה בהושטת עזר וסיוע לפליטים - מתוך מרץ הכי גדול, הן במשך שעות היום והן במשך שעות הלילה, ממש על צד הפלא! מעולם לא ראיתי במצב כזה!

ועד כדי כך הי' דבר בולט - שלמרות היותי עסוק בעניני ה"חדר"; ללא כל התעניינות בענינים אחרים, הי' זה מאורע יוצא מן הכלל, שלקח את מלא תשומת-הלב, ונשאר חקוק בזכרוני למשך כל ימי החיים. . .

ובכן, כאשר חושבים אפילו בשטחיות - תופסים שההוראה שניתן ללמוד מסיפור הנ"ל היא פשוטה בתכלית: כל אחד מאתנו, בתוך כלל ישראל, הוא במצב של "פליט" ו"גולה" - שהרי "גלינו מארצנו". ואפילו היהודים הנמצאים בארץ ישראל - הרי משחרב ביהמ"ק נמצאים גם הם במצב של גלות, כמודגש גם בכך שיטען כו"כ מצוות התלויות בארץ שאי אפשר לקיימן בזמן הזה, ועאכו"כ - המצוות הקשורות עם עבודת הקרבנות בביהמ"ק (עם כל שאר הענינים הקשורים בזה).

(משיחת ו' תשרי תשמ"ה)

"מצד כיבוד אם, הרי זה חיוב שהי' מוטל עלי"

"נמצא עמנו כאן יהודי שזכה לעזור ולסייע לבעלת האראצייט בעניני אכילה ושת' כפשוטם, ועשה זאת בסבר פנים יפות כו', וכל זה - למרות הקושי שהי' בדבר במדינה ההיא ובימים ההם. (כ"ק אדמו"ר שליט"א חי"ר, ואמר:) מצד כיבוד אם ה"ז חיוב שהי'

מוטל עלי, ולכן, עד היום הזה אינני יכול לפרוע ("אויסצאלן") עבור זה, ובאמת, אינני רוצה לפרוע, מכיון שזוהי חובה נעימה כו"

(משיחת ש"פ וילך, ו' תשרי תשמ"ט)

"למוסדות שנקראים על-שם אמי יש אצלי חביבות מיוחדת"

. . . לכל המוסדות שנקראים על שם אמי (בית חנה, גן חנה, פרדס חנה כו') יש אצלי חביבות מיוחדת. ומכיוון שבערב יום ההילולא נקנה בנין חדש, יהי רצון שיהיה בנין עדי עד, והגם שהעצים והאבנים דהבניין נמצאים בחו"ל, הרי ידוע שכשיבוא משיח יעבירו את בתי הכנסיות ובתי המדרשות לארץ ישראל, וכיון שהבניין קשור אף הוא עם ענין של תומ"צ, יעבירו גם אותו לארץ ישראל, וממילא יהיה זה בנין עדי עד. ובבניין זה יתנו חינוך ראוי ונכון, עד אשר ישנו את כל אלו הבאים בו, ויוכלו לומר "ראו גידולים שגידלתי", ויעמידו צבאות ה', והתלמידות בעצמן יסייעו להכין את ה"ובבנותינו", לקבל פני משיח צדקנו.

ואשרי חלקם של כל אלו שהשתתפו (או שישתתפו) בגופם, בממונם, ובתורתם. היינו, להסביר לאדם אחר שישתתף אף הוא בזה . . . ובקרוב ממש יצטרכו לקנות עוד בנין ועוד בנין, כיון שהבניין הראשון יהיה מלא עד אפס מקום - וכאמור שכולם ישתתפו בזה - עד אשר יבוא משיח, ואז לא יזדקקו לכך שהאחד יעשה, והאחר יעשה ("אז דער זאל טאן, יענער זאל טאן"), כיון שמשיח יטול את כל העניינים על שכמו, וכולם ירוצו אחריו בשמחה ובטוב לבב.

(משיחת ש"פ בשלח, יו"ד שבט, תשל"ד)

”אל הנער הזה התפללתי”

בשנת תשכ”ד פרסם הסופר החסידי ר’ ניסן גורדון קטעי **שיחה ייחודית** שקיים עם **הרבנית הצדקנית מרת חנה נ”ע**, בה סיפרה על שנות הנעורים של בנה הגדול, על המאורעות המפעימים שלימדו כבר אז על גדלותו העצומה, ועל **שִׁגְבַּ מדותיו** ■ הכתבה פורסמה בשעתו בשפה האידית במסגרת סדרה מקיפה על תולדותיו של הרבי, והייתה כמים קרים לנפשם של החסידים שצמאה לכל שביב מידע על חייו של הרבי, ונדפסת בזה לראשונה מאז, בתרגום ללה”ק ע”י חברי המערכת

אמא, זוכרת הרבה פרטים קטנים, אשר בעיניה גדולים הם, אלו הן הרבה יותר ממעשיות, אות הן על משהו גדול מאוד

נ"ע ובהם ברכות ובקשות אודות הנולד. כך היה גם מאוחר יותר, עת חלה הרך הנולד במחלת ה'סיפנאי טיף' (טיפוס). הרבי נ"ע, שהיה השדכן של ר' לויק והרבנית תבדלח"ט, שם כבר אז את עיניו על ר' מענדעלע הצעיר.

בגיל שנתיים כבר שאל הילד את ארבעת הקושיות. כשגדל מעט, אמרו מלמדיו לר' לויק שאינם יכולים להחזיקו עוד ב'חדר', כיוון שהוא עולה בידיעותיו על כל הילדים האחרים.

"בגיל בר מצוה כבר היה גאון עולם" אומרת הרבנית בטון של וודאות וסופרת את מילותיה, כמו לא רוצה לשנות ממה ששמעה, כנראה, מבעלה הגדול.

אמא, זוכרת הרבה פרטים קטנים, אשר בעיניה גדולים הם. בפרט באם קרה עם בנה בעל השפעה גדולה ויוצא דופן.

שתי אפיזודות מספרת הרבנית תליט"א משנות הילדות המוקדמות של בנה הבכור; אם תרצו - אלו לא יותר מאשר שתי מעשיות יפות על ילד מוכשר ונבון. ואם תרצו - הן הרבה יותר ממעשיות, אות הן על משהו גדול מאוד.

כשהיה בנה ילד קט, בעת שהתגוררו עדיין בניקולייב פרץ פוגרום בעיר. נשים וילדים רבים התחבאו אז בבית מרקחת - הרבנית זוכרת שהוא שכן ברחוב 'באלשאאי מארסקאיא' - וגם הרבנית ובנה היו שם. כמה מהילדים

על מגוון פרטים אודות שנות הילדות והנעורים של הרבי, הנני אסיר תודה לאמו של הרבי שליט"א, הרבנית חנה שניאורסאהן תחי', שנענתה - על-אף מצבה הבריאותי החלש (יאריך ה' ימיה ושנותיה בניעימים) - לספר ולהיזכר באותן שנים, בניקולייב ולאחר מכן ביקטרינוסלב. שנים מלאות ברוב נחת, שאפילו כיום, מזהירות בפניה האציליות קרן אור של נוסטלגיה שְמָחה - חרף התקופות העקובות מדם שעברו עליה מאז.

כשעמדה ללדת את בנה הבכור, קיבל בעלה הגאון רבי לוי יצחק זצ"ל, ששה מברקים מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב

JEM/THE LIVING ARCHIVE/102405

מצוה בבכי עז, וכשהסתכלו עליו, החלו אף כמה מהאורחים לבכות. היא שמעה שבעלה דרש שבחור הבר מצוה ייתן לו הבטחה כלשהי. מה הייתה ההבטחה – אין לה מושג, אך היא זוכרת שבליל שבת, כשבחור הבר מצוה הסכים לתת את מילתו כפי שדרש האבא, הייתה שמחה גדולה וריקודים שנמשכו עד מאוחר אל תוך הלילה. מי יודע, ייתכן שכבר אז דוברו בחשאי בין האב ובנו דברים שעומדים ברום עולמו של בית חב"ד.

כשליוותה הרבנית את בנה הגדול ללנינגרד – משם עתיד היה לעזוב את רוסיה בדרכו לריגה אל חותנו לעתיד – בהיותו על הרכבת, לעיני כל הנוסעים, הניח תפילין והתפלל. דבר שהיה כרוך

החלו לבכות, דבר שעורר סכנה שקול הבכי יגלה לפורעים את סוד המחבוא, הסתובב ר' מענדעלע הצעיר והרגיע את הילדים, את האחד בלטיפה בלחיו ואת האחר בכך שכיסה בידו את פיו לזמן־מה. המעשה השני אירע כשהרבנית הייתה עם בנה – שהיה אז כבר ילד בן תשע – בנאות דשא באלאקלאווא, סמוך לים השחור שבקרן. פעם אחת, טיילה הרבנית על שפת הים והבחינה בהמולה, התקרבה אף היא אל המקום אליו רצו כולם, ובדרכה לשם שמעה אנשים מדברים על אשר אירע: ילד שט בסירה, התרחק משפת הים והחל לטבוע, וילד אחר שנכח במקום שחה לכיוונו והציל אותו. כשהרבנית התקרבה יותר, הבחינה מיהו המציל – בנה ר' מענדעלע בן התשע.

פעם הגיע לביתם מדען יהודי־רוסי שהיה ראש הגימנסיה ביקטרינוסלב. הוא שאל את בנו של הרב שאלה במתמטיקה ונתן לו שלשה ימים למצוא את התשובה הנכונה. כשהגיש לו הבחור בן השש־עשרה את התשובה בתוך מחצית השעה, הוא צחק ולא רצה אפילו להתבונן בתשובה, אך לקח אותה עמו לביתו. בשעה אחת וחצי בלילה, טלפן המדען אל הרב וסיפר לו בתדהמה: זה לא יאומן, אבל התשובה נכונה.

"לחשוב אודות בנו של ר' לוי'ק"

מבר המצווה הגדולה שנערכה ביקטרינוסלב, זוכרת הרבנית עד היום, שאחרי הדרשה, שעשתה רושם חזק על המוזמנים, התייפח בחור הבר-

JEM/THE LIVING ARCHIVE/2734

שיש לרב. הוא 'יצא' אז מהסתגרותו, וטיפל בעצמו בחולים - על-ידי הושטת עזרה ודאגה לסיוע מאחרים. על אותה פעולת עזרה, שילם מחיר יקר מאוד. הוא אכן עזר לאחרים, אך כתוצאה מכך נדבק מתופעות המחלה. הרבנית זוכרת שהיה לו אז חום גבוה מאוד, ובחום המחלה, דיבר ללא הרף אודות אצילות, עשייה, והתיקונים שנפעלים בעולמות העליונים על-ידי עבודתו של יהודי כאן למטה בעולם הזה.

"וסיעתן שעסקו בזה"

עד כה כבר סופר על התמדתו בתורה, תחת ההשפעה מאביו הגדול, ועל כך שכבר בגיל בר-מצוה, היה ידוע כאגון.

הרבי ידוע גם כמלומד גדול בשפות ובשאר ידיעות בענייני העולם, דבר שמביא להשפעה גם על חוגים אקדמאיים. אל הרבי מגיעים אינטלקטואלים יהודיים ותלמידי אוניברסיטה בכדי להתדבר אתו ולהציע בפניו את שאלותיהם. היכולת שלו לדבר איתם בשפתם ובמונחיהם, מגיעה מהחשיבות הבלתי רגילה שאותם חוגים רואים בכך שחב"ד פועלת בקרבם, הם רואים לפנייהם אנשים היודעים את עולמם וניחנים בכוח ההבחנה - לדעת להבדיל בין אמת לשקר, בין מה שראוי לשם 'מדע', לסתם 'עשב שוטה' שאין מאחוריו שום יסוד אמת.

לפני כשנה פורסם טקסט באנגלית ממכתב של הרבי ליהודי אינטלקטואל, שהתכתב עמו אודות שאלת

בסיכון גדול באותו הזמן, סוף תרפ"ז, ובפרט לאדם הנושא את שם המשפחה 'שניאורסאהן'. 'ה'שדים' בעצמם התאספו סביבו ושמרו אותו מעיניים זועמות. . . הוא 'תפס' אותם עם הפשטות שלו", נזכרת האמא באותה נסיעה גורלית שהפרידה ביניהם למשך זמן של קרוב לעשרים שנה.

אודות השידוך של בנה, היא שמעה בשם חסידים: כשהרבנית שטענא שרה שוחחה פעם עם בעלה הרבי מוהרש"ב נ"ע, בנוגע לשידוך עבור בתם האמצעית של בנם, אמר: "יש לחשוב אודות בנו של ר' לויק".

כשהרבי הריי"צ נ"ע רשם את חתנו לעתיד ברשימת קרוביו הצריכים לקבל היתר יציאה מרוסיה, שאלו אותו הפקידים לשם מה עליו לקחת עמו חתן. ענה להם הרבי מיד: "כזה חתן אי אפשר להשיג!"...

רועה את אחיו

החל משחר נעוריו, עוד בשנות הילדות, היה הרבי שליט"א יושב אוהל. אדם לעצמו. היה לו חדרון קטן בבית בו ישב בתמידיות שקוע בלימודיו. אף שהאבא, ר' לוי יצחק, שימש כרב העיר והתעסק עם ענייני הכלל השונים, עמד הבן בקרן זווית ולא עירב עצמו בהם.

רק פעם אחת - מספרת הרבנית - הוא יצא מד' אמותיו ומסר את עצמו לגמרי עבור הכלל. היה זה כשפרצה ביקטרינוסלב מגיפת ה'טיפוס', ואנשים נפלו "כמו זבובים". הרבי היה אז בחור בן עשרים ואחת, ויחידי סגולה בעיר כבר ידעו אודות הבן העילוי

האבולוציה, והאמונה בבריאת העולם עליידי הבורא.

המכתב שפורסם אז הראה עד כמה גדול הרבי גם בחכמות העולם, וכמה הוא מרבה להשתמש באותן ידיעות, בכדי לשבור על־ידן את העבודה־זרה של דורנו הקרויה 'מדע'. המכתב, שתורגם לשפות רבות, עשה רושם חזק בכל החוגים המדעיים. אותו מכתב עורר אצל רבים תשומת לב לציטוט מספר התניא, סוף פרק ח', בו מדבר אדמו"ר הזקן בחריפות נגד לימוד חכמות האומות, אך מציין בזה שני יוצאים מן הכלל: ראשית, "אלא אם כן עושה אותן קרדום לחתוך בהן, דהיינו כדי להתפרנס מהן בריוח לעבוד ה'". שנית, "או שידוע להשתמש בהם לעבודת ה' או לתורתו, וזהו טעמן של הרמב"ם והרמב"ן ז"ל וסיעתן שעסקו בהן".

הרבי יצא באופן אישי נגד לימוד נושאי מדע זרים ונגד מה שנקרא 'ההרכבה בין התורה והמדע'. הוא תובע מבני תורה להתמסר לחלוטין לתורה ורק לתורה. פעם אחת, בהתוועדות של שבת מברכים, כשהופיעו כיתה מסיימת משיבה קטנה מחוץ לעיר, ציווה הרבי לכל הקהל לצעוק בקול רם שלוש פעמים: "לא לקולג', לא לקולג', לא לקולג'!!! [נאו קאלעדזש]."

בנוסף לכל הנ"ל, יש להוסיף פרט חשוב מאוד אותו מספרת אמו של הרבי: בהיותו ברוסיה, אף פעם לא הלך הרבי ל'שְקאָלע'. לעצמו העמיק, למד וחקר, אך מעולם לא ישב על ספסל של 'שְקאָלע'. הוא אף פעם לא הלך לגמינסיה ביקטרינוסלב, ורק עשה

את הבחינות כתלמיד שלא מן המניין. הרבי הצטיין במיוחד. האם זוכרת שכיון שהמבחנים התקיימו בשבת, התירו לו – תחת שליטת הקומוניסטים – לעשות את המבחן באופן עצמאי באחד מימי השבוע. היא הלכה אז לראותו, ובעיניה הוא עומד עד היום במראהו מאז: עלם עם זקן קטן וציציות בחוץ.

ביקטרינוסלב התגורר בחור שעמד לאבד את עבודתו כמתורגמן ב'טארגסין' (חברה לסחר חוץ), משום שלא הצליח לתרגם מאמר מאנגלית לרוסית. הרבנית נוקבת בשמו של הבחור ומספרת בגאווה כיצד בנה הציל אז את משרתו של הבחור.

מאיפה הוא למד אנגלית? שאלתי את הרבנית. "ממילון, הוא למד גם איטלקית ושפות נוספות", השיבה.

באהבה גדולה

כשהרבי הריי"צ עזב את רוסטוב והתיישב בלנינגרד (בשנת תרפ"ד), התיידד שם עם פרופסור בארטשינקא, אותו פרופסור חשק בהסבר על סמל 'מגן דוד' על פי קבלה ואסטרונומיה. הרבנית מצטטת את דברי הרבי הריי"צ אליו: "אקרא לשר ההשכלה שלי". החתן לעתיד נקרא אז ללנינגרד.

כשלושה חודשים ישב הרבי בלנינגרד וערך עבודה שלימה עם הסבר מקיף על ה'מגן דוד' על פי נגלה וקבלה וכן עם הערות ורמזים באסטרונומיה. מאוחר יותר, נסע הרבי מספר פעמים נוספות ללנינגרד, בקשר עם עבודה זו. הרבנית זוכרת היטב את התכריך העבה עם הצורות המתמטיות שהיה מונח אז בחדרו של בנה.

זמן לא רב לאחר שהרבי סיים את כתיבת ההסבר אודות ה'מגן דוד', קיימה הרבנית ביקור ממושך בלנינגרד ואילו בנה הרבי, היה באותה עת בביתם שביקטרינוסלב. בסעודת פורים, הייתה הרבנית אורחת בבית הרבי שברחוב מאכאוואיא 12. לפי מיטב זכרונה, היה זה בשנת תרפ"ו, כשנה לפני מאסרו של הרבי.

בעת שהותה בעיר, ביקרה כמעט בכל יום בבית מחותניה לעתיד. אף שבאופן רשמי לא הייתה ידיעה מאוממת בזה, בין החסידים היה כבר ברור לחלוטין מי יהיה חתנו של הרבי.

"דיברו אז ללא מילים... בכל פעם שהמחותן הזכיר את שמו, היה זה באהבה גדולה", נזכרת הרבנית בביקורה אז בלנינגרד.

מופנמות וענווה פְּנָה

את אותה מופנמות מהשנים ההן ביקטרינוסלב, לקח עמו לכל מסעותיו, בריגה, ברלין, פריז וגם באמריקה, אפילו היום, כשהוא רבי לאלפי חסידים הקשורים אליו בקשר אישי והדדי, ומנהיג שנושם את הצרכים והבעיות של כלל ישראל.

זו מופנמות שמגיעה מענווה פְּנָה ודחף פנימי לנצל כל רגע לתורה ולמעשים טובים, וזו אותה ענווה טבעית שמנעה ממנו מלכתחילה לקבל את הנשיאות, מיד לאחר הסתלקות הרבי הריי"צ. עולמו שלו, בו גדל והתעלה ובו קיווה להישאר, הוא חדרון קטן עם ארון גדול של ספרים וכתבי יד.

כשהוא הולך בבוקרו של יום את מספר הבלאקים ממקום מגוריו שברחוב פרזידנט עד לדלת הכניסה של 770 איסטרען פארקווי, ובחזרתו לשם בשעה מאוחרת בלילה, רואים אתם לעיניכם ביטוי מלא של הצניעות הטבעית שלו. הראש כפוף משהו, בידו הצמודה ללבו מעטפה ובה גיליונות וכתבי יד בהם הוא עובד

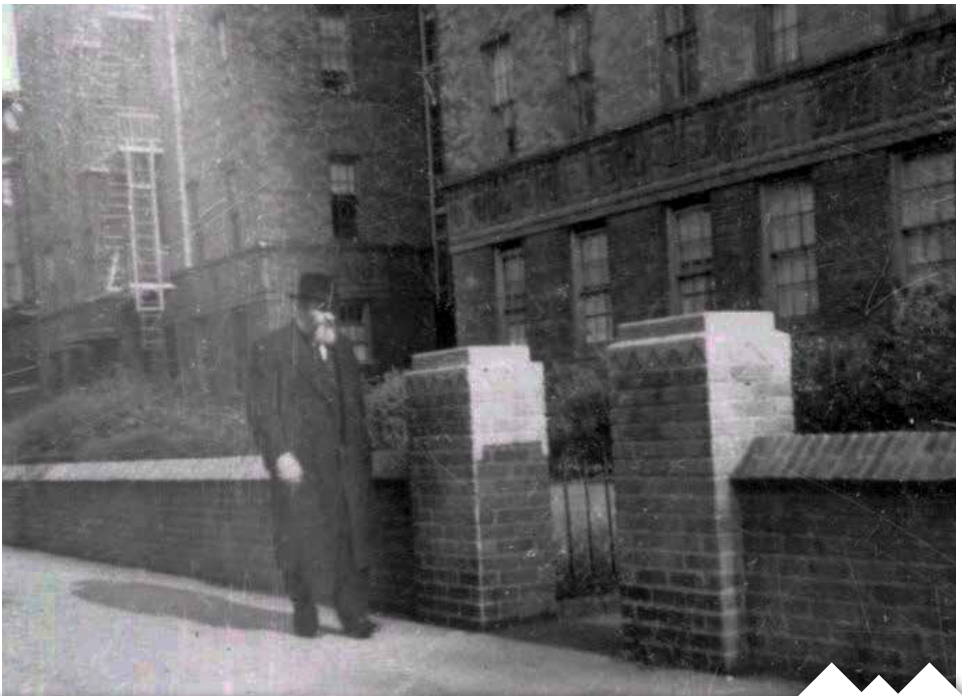
לעצמו לעתים תכופות שהוא יושב בשולחן עם עדת יהודים שמסתכלים על כל תנועה שלו ובולעים בשקיקה כל מילה היוצאת מפיו. ייתכן שתנועות ידיו הנמרצות, כמנצח בעת שירת ניגון שמח, אינם רק בכדי לעורר ולהלהיב את הקהל, אלא כדי להעמיק בתוכו, יותר ויותר, את העובדה כי הוא מוכרח לקבל את בקשתם של היהודים להיות מנהיגם ורבם.

למעלה משלוש־עשרה שנים, לאורך ימים ושנים, הוא יושב על כסא הנשיאות, מנהיג את עדת החסידים ביד רמה עם סיעתא דשמיא גדולה, ומפיץ חסידות־חב"ד באופקים נרחבים בכמות ובאיכות. ובכל זאת, הוא לא מפסיק לדבר על הרבי הקודם כ"הרבי, הנשיא". ומתנהג באותה צניעות ומופנמות כמו פעם, ביקטרינוסלב...

אפילו ברגעי החופש המעטים הללו. הולך הוא בצעדים מדודים ורגועים. אין ולו ביטוי קל העשוי לרמז לעובר־אורח שאינו מכירו שהולך כאן אדם גדול, שלא לדבר על גדול בישראל.

כך גם בשעת התפילה בבית הכנסת ובעת שמברך את ברכות התורה וקורא את ההפטרה. אין שום ביטוי של שוני בהילוכו ובהנהגתו כולה. כך הוא היה פעם, כבחור ביקטרינוסלב העומד ומתפלל מתוך הסידור מבלי לעשות שום תנועה שתבטא כלפי חוץ את המתרחש בתוך תוכו, וכן הוא עומד ומתפלל מתוך הסידור גם כיום, כשמאות ואלפי עיניים מסתכלים לכיוונו כממוגנטים ומחכים לכל תנועה שלו.

אפילו באמצע התוועדות, במעמד מאות ואלפי יהודים, נדמה כי הוא מזכיר

אלה תולדות דובער

תולדות חייו, סיפורים ועובדות על הו"ח אי"א נו"מ
בעל מדות וכו' ר' דובער הי"ד, אח כ"ק אדמו"ר,
ערוכים על-פי הידיעות שהגיעו אלינו אודותיו עד עתה,
תוך השתדלות להעניק תמונה מקיפה ככל האפשר

יעקבסערינאסלאוו: סלוצקי משה אהרן,
שליענסקי אברהם דוד, שניאורסאן ישראל לייב,
נורארי' שמואל נרשון כאו"א 18 ק"פ. שניאורסאן
דובער, מנחם מענדל, כאו"א 27 ק"פ. קארלונסקי
חיים 10 ק"פ. באקשט מרדכי 11 ק"פ. קאפלאן
ראובן 22 ק"פ.

מתאר ברשימותיו מז' באדר העת"ר, כי בשיחתו עם הרבי הרש"ב (שאצלו היה כבן-בית) נסבה השיחה אודות בנו ר' לוי יצחק ונכדו - הרבי. בין הדברים הזכר על דבר הנחת התפילין של הרבי (שהתקיימה בי"א באדר - חודש לפני י"א בניסן) ושביקש ש"יברך אותו [את הרבי] כ"ק שליט"א . . . והוא נער טוב בלימוד על דרך הפלגה, בעזה"י". ומוסיף הרב"ש: "בכלל הם נערים טובים הם השלושה בנים שלו יחיו. ולויק שי' מדריכם בדרך התורה ועבודה, והולכים בדרך הישר והטוב".

בגליון הילדים "האח" מט"ו סיון אעת"ר, שיצא לאור בליובאוויטש, מצוין כי הרים תרומה עבור תלמידי התמימים, על סך 27 קופיקות. סכום זהה לתרומת אחיו הגדול - הרבי.

המבדיל בין קודש לחול

ר' דובער היה ידוע⁵ כעילוי ובעל כשרונות רב-גוניים, אף בחכמות חיצוניות. על גודל התמדתו מתואר⁶, כי עוד בהיותו ילד אמו הייתה צריכה להפסיקו מלימודו על מנת שיאכל. כמוֹכן היה מוסמך לרבנות⁷. השמועה מספרת כי בבחורות שהה אצל כ"ק אדמו"ר מהורש"ב שחיבבו וקירבו מאד⁸.

ידיד-נעוריו של ר' דובער, מר ישעיהו

6. ר' נחום גולשמיד.

7. מר שר מצ"ן "דומני", ביחס לסמיכה לרבנות. אם כי - מוסיף מר שר - הרבי ודאי היה נקרא "רב צעיר".

8. ע"פ עדות הרב אריה לייב קפלן ע"ה.

הו"ח אי"א נו"מ בעל מדות וכו' ר' דובער¹ הי"ד, אח כ"ק אדמו"ר, נולד בניקולייב בג' כסלו תרס"ה², כבן השני לרבי לוי יצחק והרבנית הצדקנית מרת חנה. היה זה עדיין בשנים בהם היה רבי לוי יצחק סמוך על שולחן חותנו - הרב מאיר שלמה ינובסקי, רב העיר ניקולייב. בשנת תרס"ט, עברה המשפחה להתגורר בדנייפרופטרובסק (אז יקטרינוסלב), שם נתמנה רבי-לוי יצחק לרב העיר.

בימי ילדותו למד ב'חדר' החסידי המקומי. ב'חדר' זה היו שתי "כיתות" כשמלמד אחד מופקד על שתיהן. בכיתה הגבוהה למד תלמיד אחד, הלא הוא כ"ק אדמו"ר. ואילו בכיתה הנמוכה למדו שאר הילדים ובתוכם ר' דובער³ - שכונה 'בערל' - ואחיו הצעיר ר' ישראל אריה ליב.

הרבי סיפר⁴ כי המלמד נשכר עבורו ועבור שני אחיו ר' דובער ור' ישראל אריה ליב, ע"י אביו, שאף הקדיש עבורו חדר בביתם, בכדי שהילדים יוכלו ללמוד מאורח חייו ומהתנהגותו האישית. לכל אחד מהבנים היה ארון ש"ס משלו⁵.

סבו - ר' ברוך שניאור שניאורסאהן

1. כן נקרא, "דובער" וכן מצ"ן הרבי את שמו בכמה מקומות. אמנם ראה לקמן בתצלום מהגהות הרבי על תולדות לוי יצחק שכותב "דוב בער" בשתי תיבות. ואולי זהו כיון שמלכתחילה כך כתב הסופר.

2. ע"פ רישום פנקס הקהילה בניקולייב.

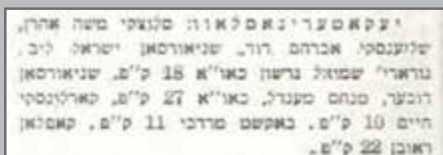
3. ע"פ עדות ר' נחום גולשמיד.

4. בצל החכמה ע' 29.

5. על פי עדויות מר ישעיהו שר.

מסופר שבעת החתונה פנה ר' שמואל, אחיו של ר' לוי יצחק אליו אמר: "דו האסט זייער שיינע מעבל" [= יש לך 'מעבל' (רהיטים) יפים מאד] כשכוונתו לשלשת בניו של ר' לוי יצחק; הרבי - מענדל, בערל - ר' דובער, לייבל - ר' ישראל אריה ליב...

בשנת תרפ"ב, נסע ר' דובער לחרקוב, על מנת להיוועץ ברופאים בשל חולי ממנו סבל. לנסיעה זו התלוו אביו ר' לוי יצחק ואחיו - הרבי. ובשנת תרפ"ד נסע עם הרבי בלבד. הרבי ניצל את שהותו בחרקוב לביקור בישיבת תומכי תמימים בעיר. מתואר כי

תרומתו של ר' דובער לתלמידי התמימים

ג' כסלו

כפי שצוין, ג' בכסלו הוא יום הולדתו של ר' דובער. עובדה מעניינת היא שלאורך השנים נהג הרבי לציין את תאריך זה ב'פתח־דבר' לספרי קה"ת (כידוע, את מקום התאריך בפתח דבר, היו משאירים ריק, והרבי הוא שהיה מציין את התאריך). ולדוגמה: מפתחות לספר התניא - תשי"ד, תניא עם לקוטי פירושים - תשל"ה, הספר דרך אמונה - תשמ"ח, הוצאה שניה של לקוטי שיחות חלק ט"ז - תש"נ, ועוד. רק בשנים האחרונות כשנתפרסמו רשימות הרבנית ופנקס הקהילה בניקולייב נודע פשרו של תאריך זה...

שר, סיפר: "פעם ישבנו ושוחחנו ליד השולחן, ועל השולחן היו מונחים מסכתות וספרי יראים, ומה שהפתיע אותי הפעם הוא: אני הנחתי בלי משים ובהיסח הדעת את כרך שיריו של ביאליק עמו הצטיידתי, על אחד מספרי הקודש, כשבו ברגע, בריל [ר' דובער], שהשתתף בשיחה, הסיר את ספר השירים ושמך בצד, משל - אין לערב ספרי־קודש בספרי־חול".

רועה את אחי

בחורף תרפ"ט, כאשר רדיפת הדת של אנשי היבסקציה התגברה, נאלצו תלמידי ישיבת תומכי תמימים בנעוול לגלות. קבוצה מהישיבה הגיעה לדנייפרופטרובסק. הללו קבעו את מושבם בבית הכנסת ושם ישבו ולמדו. כאשר הגיעו לעיר היה זה ר' דובער שקבל את פניהם ודאג לכל צרכיהם באכילה שתיה ולינה.

שהותם בעיר עוררה בעיה כספית, שכן היה צורך לדאוג לכלכלתם ולפרנסת המלמדים. ר' דובער נרתם למשימה והתעסק בזה.

ר' שלום וילנקין, בנו של רש"ז וילנקין - ה'מלמד' של הרבי - סיפר כי זוכר הוא את ר' דובער מגיע לביתו על־מנת להיוועץ עם אביו, כשלכל אורך השיחה לא מרבה לדבר. לבסוף היו השניים כותבים דו"ח ומחליטים על אופן הפעולה בעתיד.

שיינע מעבל

כידוע, נבצר מהוריו של הרבי מלהשתתף בחתונתו, והם חגגו את שמחת נשואי בנם בדנייפרופטרובסק.

אז מבעיות בריאות ולא יכל להצטרף לאמו. הוא נשאר בדניפרופטורובסק, לצד ידידים ומכרים.

בשלהי תש"א, כאשר נכנסו הנאצים לעיר, שהה ר' דובער בבית הרפואה בעיירה "איגרען" הסמוכה לעיר. אחד האנשים שהיה אתו בימיו האחרונים סיפר כי כל העת ישב ר' דובער ועסק בלימוד ובתפילה.

הנאצים ימ"ש אספו את כל השוהים במקום. תחילה הפרידו בין היהודים לשאינם. את היהודים אספו לבור גדול ושם - - הרגום הארורים, רח"ל.

אחד מעדי הראיה שעבדו בבית הרפואה סיפר כי הוא זוכר שאחד היהודים היה עטור בזקן וחבוש כיפה לראשו, ונראה שהיה זה ר' דובער.

ה' יקום דמו הקדוש.

תאריך היארצייט

יום היארצייט המדויק אינו ידוע, על פי אחת העדויות היה זה בחורף תש"ב.

הרבי נהג לומר קדיש מדי שנה בכ"ד תשרי, ככל הנראה זהו אינו יום היארצייט המדויק של ר' דובער אלא היום אותו קבע הרבי. הדבר ידוע כיון שבלוח שנה משנת תש"ז, ציין הרבי את כל התאריכים בהם אמר קדיש וליד התאריך כ"ד תשרי כתב "בערל". בכ"ד תשרי תש"נ, לאחר תפילת ערבית אמר הרבי שיחה על המשניות הנהוגות להיאמר ביארצייט, כשהוכנסה השיחה להגהה ציין הרבי שזהו יום היארצייט של סבתו מרת רחל ינובסקי הי"ד. כמו כן, נמצא פתק בכת"ק בו מציין הרבי חלק מהתאריכים בהם אמר קדיש וליד

בביקורו בשנת תרפ"ב שוחח הרבי עם תלמידי התמימים ואילו אביו רבי לוי יצחק דיבר אז עם המשפיע ר' יחזקאל פייגין. כמו כן ידוע כי בביקורו של הרבי בשנת תרפ"ד ביקר הרבי בישיבה נוספת שהייתה בעיר - שם היה 'אוצר הספרים' גדול. בישיבה זו למדו טובי העילויים של המתנגדים, והם שוחחו עם הרבי בלימוד למשך שעה ארוכה. עד שנפוצה השמועה ש"בנו של הרב מיקטרינוסלב בקי בש"ס ובפוסקים"...

על ביקורו זה של הרבי מצויין בשלשת היחס (שהוגהה ע"י הרבי): "תרפ"ב - מבקר בישיבת תומכי תמימים בחארקאו (וכן בתרפ"ד)".

על קידוש ה'

בשנת תרצ"ט, לאחר שנאסר ר' לוי יצחק ונשלח לגולה, הצטרפה אליו זוגתו הרבנית חנה. באופן טראגי היה עליה לעזוב את בנה ר' דובער שסבל

ציין היארצייט ביום כ"ד תשרי בכתב יד הקדושה של הרבי

זכרונות מיקטרינוסלב

מר ישעיהו שר, יליד העיר יקטרינוסלב, גדל בקרבת משפחת ר' לוי יצחק. להלן קטעים מזכרונותיו בהם מתואר גם ר' דובער הי"ד:

פעם סיפרתי למורי המהנדס על בני משפחת שניאורסון המוכשרים. יום אחד, לאחר השיעור, הגיש לי מורי זה נוסחא מתמטית קצרה, איזו משוואה, וביקש ממני להציעה לבנים אלה לפתרון. ואם יצליחו לפענחה ולפתרה, הוא, המהנדס, יפרסם בין מורים באיניסטיט העירוני.

קיבלתי מידי את הנוסחא, דומני במטושטש שהיה לה לנוסחא יחס וקשר לתורת היחסות של א' איינשטיין. באותם ימים הדהדו שמו של איינשטיין ותורת היחסות בחלל העולם, ובמיוחד בין המשכילים והמעדנים. גם אני קראתי חוברת של הצרפתי פואנקרה בתרגום רוסי על תורה זו. עתה, משקיבלתי את הנוסחא, הזדרזתי מצידי והבאתי נוסחא זו למחרת לבני שניאורסון.

הללו ניגשו אל המלאכה, הצטיידו בעטים ונייר, והסבו במרץ אל השלחן, שלשתם כאחד, והחלו במלאכת פתרון נוסחא זו, כל אחד לטעמו, כל אחד כדי שכלו המגעת, כפי יכולת הסגנון והניסוח שלו. בחדר השתרר שקט ומתח ניכר בפני כל אחד מן הפותרים. ואם זכרוני אינו מטעיני, הרי עוד באותו ערב מסרו לי שלשת הבנים את גיליונות פתרונותיהם, וכך החזרתי אותם למחרת למורי המהנדס.

כל הפתרונות היו מדויקים ונכונים, אולם הניסוח הקצר והמתומצת ביותר יצא מידי הבכור מ"מ הרבי מלובביץ' דהאידיא. מובן מאליו שהבנים המוכשרים לא היה להם ענין כלשהו בפרסום שמם שהבטיח מורי. מה שגירה אותם ומה שעורר את סקרנותם הוא האתגר להתמודד בעציה מתמטית כזו או אחרת. ואת זאת הוכיחו מעל כל ספק.

זכורני, שלכל בן היה ארון ש"ס משלו, לכולם היתה כבר, דומני, סמיכות לרבנות, אבל רק מהגדול, הבכור שבהם, נקרא "רב צעיר". הוא היה בעל גובה בינוני ורזה, עור פניו לבן ועדין, מכוסה זקן שחור המעטרהו מסביב. ממש אברך משי. הבן האמצעי, בריל, פנים מלאים יותר, זקנו צהוב, גם הוא מוכשר ומבריק. והצעיר שבהם, כזכור לי, גם הגבוה בהם, לייבל, גם הוא כבר בעל חתימת זקן קטיפה, שעדיין לא עטף ועטר את הסנטר כולו.

גם אם בנים אלה הם בני שניאורסון, גם הם נזקקו למנת־משחק ככל ילד ונער.

שוב עולה בזיכרוני יום אחד מימי אביב. השלג הפשיר ונמס, האדמה עוד טרם חרבה ויבשה לגמרי. השמש עלתה וחיממה את האוויר, אינני זוכר במדויק את היום בו נזדמנו אני [וחברי] יונה כסה בביתם בשעה שלפני הצהריים.

איך שהוא, נדברנו לצאת לשוח. ייתכן שהדבר נעשה בעידודם של הבנים, ואז התלבשו שני הבנים, לייבל ובריל, במעיליהם, ובין שולי המעילים שמנו את כלי המשחק הידועים והנהוגים אז בעירנו, ומה שידוע בארצנו כ"משחק הדודעס", וביחד יצאנו בשקט דרך המטבח, בה עבדה הטבחית שלהם, מבלי לעורר במיוחד את תשומת לבו. מגמתנו היתה, לטייל לגן המרוחק, גן־פוטיומקין, כדי להתפרק במקצת מן המתח הלימודי במשחק הדודעס הזה. התרשמנו מתעלולי הבנים, השקועים במשחק של ילדים רגילים כמונו.

התאריך "מוצאי שמחת תורה" (כ"ד תשרי) – מצויין: "א"ז [אמי זקנת] רחל" בלבד. ככל הנראה קבע הרבי את יום זה עבור שניהם, שכן הם היו באותו איזור ונהרגו באותו זמן – שואת יהודי אוקראינה.

במשך השנים לא נודע מקום קבורתו, וכפי המנהג – במצבת אחיו ר' ישראל אריה ליב, בבית החיים שבצפת, נכתב תחת שמו: "אחיו של הו"ח נוי"מ ובעל מדות דובער הי"ד". אך בשנים האחרונות, על פי מחקר ועדויות ברורות, נמצא מקום קבורתו – בקבר אחים גדול בעיירה איגרען, בה נרצח. במקום הוקמה מצבת זיכרון מיוחדת לזכרו של ר' דובער.

במכתב מכ"ג שבט תשד"מ כותב הרבי כמענה על שאלה אודות אמונה בה' נוכח מאורעות השואה האינזמה (בתרגום חפשי מאנגלית): ". . . ולכן בימים אלה של חשדות וחוסר אמון וכו', ובמיוחד ביחס לאדם שאינו מוכר אישית, ייתכן שמישהו יאמר: "אכן, מי שאינו מעורב רגשית, קל לו לתת הסבר 'אינטלקטואלי'..." ועליכן אולי יורשה לי לציין, שאני איבדתי בשואה בני משפחה קרובים ויקרים לי מאד – אח, בני דודים, ואחרים הי"ד".

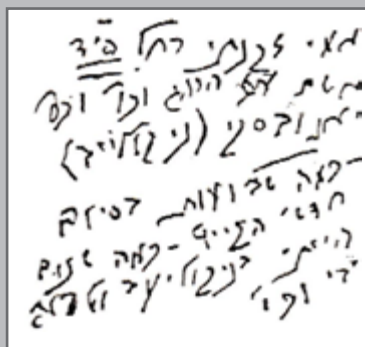
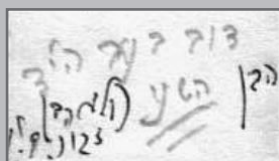
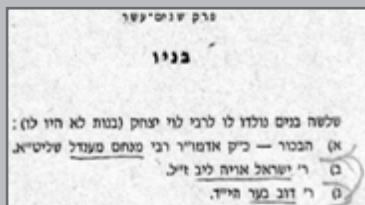
רשימת הרבנית

ברשימתה של הרבנית חנה מיום הולדתו מתארת הרבנית את קשיי הפרידה מר' דובער ואי הוודאות ממה שעלה בגורלו:

ג' כסלו תשט"ו

יום זה הוא עבורי יום שאני חשה

הגהות הרבי על הספר 'תולדות לוי יצחק'. בספר נכתבו בני הרלוי"צ כשר' דובער מופיע כבן הזקונים, הרבי תיקן זאת והוסיף: "דוב בער הי"ד הבן השני (ולא הבן זקונים!)".

קטע מהגהת שיחת קודש מכ"ד תשרי, בה מציין הרבי שזהו יום היארצייט של זקנתו.

פענוח הכת"ק: "אמי זקנת רחל הי"ד אשת א"ז הרה"ג וכו' וכו' יאנובסקי (ניקולייב).

- כמה שבועות בסיום חדשי הקייץ - כמה שנים הייתי בניקוליעב וטפלה בי וכו'"

חלושה יותר או משום שנשמעות ידיעות כי השלטונות מאשרים את יציאתן של מספר משפחות מרוסיה. מתעורר הרצון לדעת שמה חי הוא אי שם, ואם לא – מתי ואיך...

יודעת אני את כתובת המקום שהו שהה. בת ביתנו רחל היתה מסורה לו כאחות, וידידים טובים נוספים אמרו לי שישגיהו עליו. אני עצמי הוכרחתי לנסוע אל בעלי ז"ל, ולא היה ביכולתי לחשוב על שום דבר אחר, מלבד על חיפוש אמצעים להציל אותו, את בעלי.

בשנת 1941, כשהייתי במוסקבה, בביתו של אחד ממכרינו מיקטרינוסלב, וויטקין שמו, שהזמין אותי אליו – נכח בשעת מעשה אחד ממכריו, וסיפר לו בנוכחתי שמעק, אשתו של זעליג גרליק, ביקשה ממנו אם יוכל לברר היכן נמצאת הרבנית מיקטרינוסלב (השארתי אצלה סכום כסף לא גדול ודברים נוספים לפני עזיבתי את יקטרינוסלב).

הכרח לחלוק עם מישהו, ולמרבה הצער – אין לי עם מי. אני יכולה לעשות זאת רק עם בני שליט"א, אבל אינני יכולה לדבר עמו על כך. אני סבורה שגם הוא זוכר את היום.

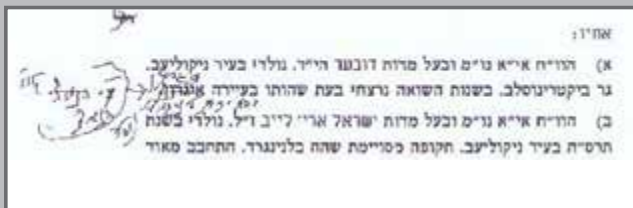
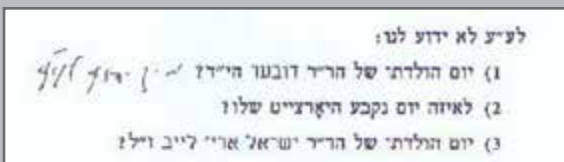
ג' כסלו הוא יום־הולדת של בני האמצעי. בשנת 1941 הגיעה אלי ידיעה ממנו, אבל על הנעשה עמו מאז ואילך אינני יודעת דבר. באותה עת שהה ביקטרינוסלב (עכשיו דניפרופטרובסק).

עז רצוני לכתוב משהו בעניין זה, בתקווה שיוודע לי משהו, אבל אינני יודעת אם כדאי שאעשה זאת. אולי עם הזמן תימצא הדרך להשיג את המידע.

לא להזכיר זאת כלל – לא יכולתי, אבל אני חשה שאל לי להאריך בכך, בשל מצב בריאותי. יהי רצון שיבואו ישועות על ישראל ושלא נדע דבר רע.

בשנה זו עבר עלי יום ג' כסלו בצורה קשה בהרבה מהרגיל. אינני יודעת מה הסיבה לכך, אם משום שבריאותי

בעת עריכת תולדות הרבי המורחבות במהדורת תש"נ הופנו שלוש שאלות אלו לרבי. מענה הרבי היה: "אין ידוע לע"ע".

מהגהות הרבי על תולדות אחיו בספר היום יום. הרבי תיקן מ"איגרונ" ל"איגרען". ציין כי נרצח "ע"י שלטון הנאצי". והוסיף "בסמיכות ליעקאטרינוסלוב".

בערל. אבל בשום אופן לא ניתן היה לשוחח על כך, משום שבאותה עת הכל היו טורדים במחשבה מה לעשות בקשר אלי.

נו, כתבתי די. הבה נקווה שה' יורנו את הדרך הנכונה.

כשסיפר זאת - נבהלו הנוכחים, וכבר רצו שאצא מהבית מהר ככל האפשר, הם החלו לחשוך באותו אדם שסיפר זאת שמא יש לו כוונה בלתי רצוי' בכך.

אותה אשה - מעק - הבטיחה לי שמפעם לפעם תבוא לבקר אותנו, את

"דובער שליט"א"

הרב לוי יצחק שי' גרליק ורעייתו מרת חנה, נקראו עלידי הוריהם על שם הוריו של הרבי - רבי לוי יצחק נ"ע והרבנית חנה נ"ע. בשנת תשמ"ו, כשנולד בנם הראשון, נקרא ישראל ארי' ליב. כשנולד בנם השני, בשנת תנש"א, הסתפקו ההורים האם לקראו דובער, על שם אחיו של הרבי, מפני הסיבות הבאות:

א. אחיו של הרבי נהרג במלחמה כבחור צעיר, פרטים הנידונים בהרחבה בספרים, האם נותנים שם אחריו. ב. לא היתה ידיעה ברורה מה שמו המלא של אחיו השני של הרבי, שנקרא רק בקיצור - 'בערל', ואולי היה לו שם נוסף. הם הכניסו את הפתק אל הקודש פנימה, ולאחר כמה שעות זכו למענה המיוחד והקדוש:

"דובער שליט"א. אזכיר עה"צ".

ותרא אתו כי טוב הוא

כשנולד נתמלא
הצית כולו אורה

"היה זה בית
לוי, בית בו
צמחו אנשים
גדולים ועם
זאת, כאשר
נולד, אומרת
התורה,
שאמו הייתה
הראשונה
שראתה את
האור הבהיר
והגדול"

ניצוצי הוד מלכותי מהקשר הנשגב שבין האם – הרבנית חנה לבנה – הרבי, המבטאים את האהבה הגדולה שביניהם, ואת הגאווה והנחת הגדולים שרוותה אם המלכות • המאמר פורסם בשפה האידיש לקראת י"א ניסן תשכ"ב, יום הולדתו הששים של הרבי, ומוגש כעת לראשונה מאז, בתרגום ללה"ק ע"י המערכת

נחת של אמא

ג. בן יוחנן

מוקדש לרבנית חנה שניאורסאהן,
בקשר עם יום ההולדת הששים של בנה,
הרבי מליובאוויטש שליט"א

לשבת ולשמוע כיצד אמו של הרבי נזכרת בשנים בהן הייתה ביקטרינוסלב וגידלה בביתה ילד אותו זכתה לראות בתור נשיא חב"ד, היא אחת מהחוויות שיותירו עליכם רושם עז, ויותר מטעם אחד לדבר.

ראשית, הצמאון לדעת קמעא על שנות הילדות והנעורים של הרבי, מושקט במעט. לא הכול מסופר, ולא הכול חפצים לשאול, בפרט, שיחד עם הנחת מעורבת גם היסטוריה הרוויה בלא מעט יסורים וסבל. אולם המילים הקצרות והקצובות, והרגעים אותם כן תופסים, מספיקים בכדי לקבל מושג על כך שכבר משחר נעוריו היה בנה הגדול שונה מאחרים, וכבר כילד התברך בתכונות ומעלות המנבאות עתיד של גדלות, זאת על-אף שיתכן שבעל המעלות עצמו חושב אחרת לגמרי ומנסה להעלים זאת מה'עולם'.

שנית, מעבר לכך שנודעים לכם פרטים על אישיותו של הרבי, נוצרת לכם היכרות מועטה עם אישיות של מלכות הנושאת עד היום בגאון ובאציליות את הכתר של רבנית בישראל. כתר של בת-טובים שהתחנכה בבית חסידי-רבני; ושל אשת חבר, גדול בישראל, שהיה ענק בכל מקצועות התורה ומסר את חייו על מזבח התורה.

ככל שהיא מרבה לדבר על בעלה, ויבלח"ט בנה, כך גדלה סקרנותכם לשמוע עוד ועוד. היא מדברת על שניהם בנשימה אחת ובאותו רגש. הרבנית רואה בבנה את הגדלות של בעלה. ישנם רגעים בהם קולה נשבר עד שאתם ממהרים להסיט את הנושא לכיוון אחר, בכדי להפיג את האווירה הטעונה.

בזיכרונותיה רצות תמונות של בעלה ובנה בזה אחר זה. הנה היא כאשה צעירה אצל אביה בניקולייב, בה חיה עם בעלה הגדול עד הגעתם ליקטרינוסלב בשנת תרס"ט; והנה היא בכפר בקזחסטן, בצריף 'איכרי' מוקף בשקצים וחזירים, אליו הגיעה מיקטרינוסלב בכדי לסייע ולהמעיט את ייסורי הגלות של בעלה:

"בכפר צ'יאלי בקזחסטן, אליו הוגלה בעלי, לא נראה אף יהודי. פעם אחת, היה

זה בב' ניסון, קרא בעלי ואמר: "היום הוא ב' ניסון, יום ההילולא של הרבי נ"ע. לדבר חסידות - אין בפני מי, לכתוב - אין במה, אם יכין - יש להתבונן". כך הוא ישב במשך שעות ארוכות בעיניים עצומות והתבונן, ואני ישבתי בפניה..."

בדברה אודות אותו ב' ניסון, נצנצו בעיניה רסיסי דמעות, יתכן שזה משום שהיא חווה מחדש את אותו ערב בו ישבה בפירת הצריף ה'איכר', ובלב שבור הביטה על בעלה המתעמק במחשבותיו שנשאו אותו למרחקים ולגבהים.

היא סגרה את עיניה לרגע וישבה מהורהרת ומתעמקת, כאילו כדי לצייר לנגד עיניה את מראה בעלה באותו ב' ניסון, אך באותן שניות, כמו חזרה היא עצמה לאותן שנים טרגיות ואפופות גבורה.

והנה היא נוסקת בן רגע ושבה אל יקטרינוסלב, עת הגיע בנה להפרד מהמשפחה טרם עזיבתו את המדינה בדרכו לריגה, שם ציפתה לו רעייתו לעתיד; ואף המשימה הגורלית המוטלת כיום על כתפיו.

"הרבי (הריי"צ) עזב את לנינגרד מיד לאחר שמחת תורה תרפ"ח, ובני הגיע הביתה לחגוג את החג האחרון עם אבא ואמא. איש מלבדי ובעלי לא ידע כי הוא מתעתד לצאת לדרך, דרך ארוכה. באותו שמחת תורה התוועדו רבות, רקדו בלי שיעור. כמו כדי להדחיק את רגשותינו הפנימיים, אזרנו באותו שמחת תורה עוז ותעצומות בכדי להיות עליזים ושמחים יותר מתמיד. התגורר אז בעירנו חסיד קוצק, הוא רקד בשמחה רבה ושר שיר, שעבורנו, כמו זרה מלח על הפצעים אותם ניסינו להעלים האחד מרעהו".

הרבנית אף זוכרת את מילות השיר:

יענקל יוצא לנסיעה
לדרך רחוקה -
לדרך רחוקה
ללא פרוטה שחוקה.

יענקל מן הדרך שב
ובחיקו ממון רב.]

יענקל פּאַרט אַוועק
אַין אַ ווייטן וועג -
אַין אַ ווייטן וועג
אַן אַ קאַפקע געלט.

יענקל קומט צוריק
פון ווייטן וועג
מיט אַפּולע געלט.

"בני רקד רבות יחד עם החסיד הקוצקאי באותו חג שמחת תורה, ובכל עת בה חלף על פניי בעת הריקוד, הביט בי בעיניים שסיפרו לי עד כמה כואבת לו פרידתנו, אך גם כמו אמרו הבטיחו: אל תדאגי, אמא!".

הרבנית זוכרת היטב את בר המצווה של בנה, את הקהל הגדול שהשתתף בשמחה, ואת קולו המתנגן של נער בר המצווה בשעה שאמר את הדרשה. היא זוכרת את ברכת המזל'טוב שאיחל לה אחד מבעלי הבתים העשירים בעיר, אדם 'מחוכם' שלא אחת נזכר בזמנים בהם למד בצעירותו אצל רבי הלל מפאריטש.

שמו היהודי היה 'שמערל פייטל'ס', אולם הכול קראוהו 'סרגיי פייטלוביץ'. בשעה שרבי לוייצחק נקרא לכהן בכס הרבנות ביקטרינוסלב, היה שמערל פייטלס יו"ר הפדרציה הציונית באוקראינה, הוא החזיק בתואר מהנדס, ובעיר מאוד התחשבו בדעתו.

וכפי שמתארת זאת הרבנית:

"בדיוק בעת ההיא, כאשר בעלי עמד לקראת הכהונה ברבנות יקטרינוסלב, הוציא הרבי הרש"ב קריאה חריפה נגד הציונות. מובן אפוא כי הציונים השקיעו מאמצים רבים על מנת שהיו"ר הנכבד, אשר היה בעל דעה בענייני העיר, לא יאפשר את כך שחסידו של הרבי הרש"ב יקבל את המשרה.

"אולם את ערכה של נשמה חסידית אין לשער. אולי צפה בזיכרונו באותה עת דמות רבו, ר' הלל מפאריטש - מי יודע...

"שמערל לא ציית לאיש. הוא אמר כי הוא חפץ לפגוש בעצמו את חתן רבה של ניקולייב ולערוך עמו היכרות.

"מן השעה עשר בערב ועד ארבע לפנות בוקר ישב שמערל פייטל'ס יחד עם בעלי, בביתו של אחד מיהודי העיר, יפה שמו, ושוחחו אודות קבלה, חסידות וייחודו של היהודי על פני העמים האחרים.

"למחרת בבוקר, התפרסמה בעיר הידיעה כי שמערל התפטר מתפקידו, וכי הוא תומך נלהב בכהונת בעלי כרב העיר.

"אותו שמערל השתתף בבר המצווה של בני ולאחר הדרשה ניגש אליי ואיחל מזל טוב באמרו מספר מילים שביטאו את אושרו על חלקו בכך שהעיר זכתה בכזה רב, עם בן מופלא שכזה".

ועוד מספרת הרבנית:

"לחתונת בני, שהתקיימה בשנת תרפ"ט בוורשה, שלח האב אגרת בת מאה וחמש מילים ומפת השולחן עליו כתב נעשתה רטובה מדמעותיו".

ובסיפור נוסף היא נזכרת:

"פעם נקרא בעלי לחרקוב, שם נצטווה להצהיר בכתב כי הממשלה אינה רודפת את הדת, הוא סירב בתוקף לעשות זאת, ומאז והלאה תכפו הצרות והרדיפות, עד אשר אסרוהו בשנת תרצ"ט".

תוך כדי דיבור, עוברת הרבנית לדבר אודות בנה, כאשר המשך אחד וקו ישיר נמתח בין אישיותם המרוממת של השניים.

כאשר הרבנית מספרת על פגישתה עם בנה בפריז, לשם הגיע אחריה, בשנת תש"ז, היא מדברת בטון שונה לחלוטין מכפי שהיא מדברת על השנים הקודמות. הפגישה עם בנה הסבה לה - סוף-סוף - מעט נחת לאחר שנים כה קשות. היא

מספרת בנחת אמהית אמתית כיצד שם בפריז "הכירו־הרגישו בו החסידים מרוסיה, ומאז לא עזבוהו".

"ואז סיפרתי להם לראשונה על כך שיום הולדתו חל ב"א ניסן".

▪

על הפסוק "ותרא אותו כי טוב הוא" אומרים חז"ל (ורש"י מביא זאת על אתר) ש"נתמלא הבית כולו אורה".

אולם אף שהאור מילא את הבית כולו, הייתה האם יוכבד הראשונה שזכתה לראות, להכיר ולחזות בגדלותו של בנה.

היה זה בית לוי, בית בו צמחו אנשים גדולים – בני שבט לוי. האב, עמרם, היה נכדו של יעקב אבינו והוא, יחד עם אחיו, העמידו את שבט לוי שעשה את העבודה בבית המקדש.

ועם זאת, כאשר נולד משה רבינו אומרת התורה, שאמו הייתה הראשונה שראתה את האור הבהיר והגדול אותו הוא מביא לעולם.

JEM/THE LIVING ARCHIVE/108375

"ואני אהי' מאושרה כאשר תנאי חייה יוטבו"

תכתובת מרגשת משנת תשכ"ד בין הרבנית חנה נ"ע לנשיא המדינה מר זלמן שז"ר ע"ה, בה מבקשת ממנו הרבנית כי ידאג לבת־דודתה, מרת שיינדל ינובסקי ע"ה, שנקלעה למצב קשה. מר שז"ר מיהר לטפל בדבר, והרבנית שלחה לו מכתב תודה במילים וברכות חמות. ההתכתבות הנדירה מתפרסמת בזה בפרסום ראשון

לפנינו תכתובת שהתנהלה בין הרבנית הצדקנית מרת חנה לנשיא מדינת ישראל
מר שניאור זלמן שז"ר.

התכתובת עוסקת במצב בת דודתה של הרבנית חנה, הגב' שיינדל ינובסקי,
שעלתה לארץ בשנות ה'תר"פ והתגוררה בתל־אביב, כאשר היא ערירית.

בתל אביב היא הפעילה, יחד עם ידידה נוספת, גן ילדים, ששם טוב יצא לו בעקבות
יחסה המסור לילדים.

בשלב מסוים חלתה הגב' ינובסקי, ומכיוון שלא היו לה קרובי משפחה בארץ,
פנתה אל הרבנית בכדי שתסייע לה במצבה. כאשר הרבנית קיבלה את פניית
קרובתה, כתבה עליכך אל ידיד בית רבי, מר שניאור זלמן שז"ר, שבשנה שחלפה
נבחר לכהן כנשיא המדינה.

"ואני אהי מאושרה"

וכך כותבת הרבנית למר שז"ר:

ב"ה. ה' שבט תשכ"ד, ברוקלין נ.י.

כבוד נשיא מדינת ישראל, ש. זלמן שז"ר שליט"א

שלום וברכה!

פונה אני לכבוד מעלתו בבקשה:

בתל־אביב רח' ביאליק 13 גרה כארבעים שנה קרובתי שיינדא ינובסקי. כל העת יש
לה שם גן־ילדים, היא גננת מצוינה, עתה הורע בריאותה ועל פי פקודת הרופאים אינה
יכולה להמשיך עבודתה והיא זקוקה לעזרה.

כבת הרב חב"די היא עשתה מלאכתה באהבה ומסירות נפש אך לא חשבה כלום על
עתידיה הגשמי.

בטוחה אני ותקותי כי כבוד מעלתו ימצא דרך להטיב מצבה על ידי פנסי' או אמצעי
אחר, ולא תיפול בייאוש כמו שנראה ממכתב שקיבלתי אתמול ממנה.

והמקיים נפש אחת מישראל כאילו מקיים עולם מלא, וה' ישלם לכבוד מעלתו בעד
כל מעשיו הטובים, ואני אהי מאושרה כאשר תנאי חייה יוטבו.

בהדרת הכבוד

חנה שניאורסאהן

מרת ז. אלטהויז יודעת על מצבה של ש. ינובסקי כי היא גם קרובה לידידינו פנחס
אלטהויז ז"ל.

הנה בקשה

לשם קבלת

השכר

הנה בקשה לשם קבלת השכר
 על פי חוקי המדינה
 וכלל התקנות
 המנהל הכללי
 של המבחן
 והנהגות
 המנהל הכללי
 של המבחן
 והנהגות
 המנהל הכללי
 של המבחן
 והנהגות

בשם המנהל הכללי

הנהגות

אשר
 המנהל הכללי
 של המבחן
 והנהגות

מכתב הבקשה של הרבנית חנה לשז"ר

לא פסקו השידולים

כאשר מר שז"ר קיבל את פנייתה של הרבנית, החל לפעול מיד. הוא פנה אל אחד ממכריה של הגב' ינובסקי בתל אביב, וזה שיגר לו שני מכתבים בנושא, הראשון בתאריך כ"ו שבט, והשני בתאריך ג' אדר.

מכר זה אף עמד בקשר טלפוני עם לשכת הנשיא, ומנהלת הלשכה התקשרה עם המכר להתעניין מה מתקדם בנושא הטיפול בגב' ינובסקי.

בכ"ב באדר כותב שז"ר אל הרבנית, ומעדכן אותה בנעשה עד כה:

ירושלים, כ"ב אדר תשכ"ד

לכבוד הגברת הרבנית מרת חנה שניאורסאהן שתחי'

ניו יורק

שלום והוקרה רבה,

מיום שקיבלתי את מכתב כב' מיום ה' לחודש שבט, לא פסקו השדולים להשפיע על גב' ינובסקי שתסכים לקבל את העזרה הכספית הנחוצה לה, ולעת עתה ללא כל תוצאות. הגב' ינובסקי עומדת בסרובה.

הבקי בעניניה והמבקר אותה בקביעות הודיע כי לאחר שהיא מקבל כחמישים ל"י מביטוח לאומי, היא זקוקה לעוד מאתיים ל"י לחודשים לסיפוק כל צרכיה, אם תישאר בדירתה בת 3 החדרים.

הכסף הובטח, אולם היא עוד חולמת לפתוח מחדש את גן הילדים שלה, ואיננה רוצה להתפרנס בלתי אם מיגיע כפיה. לפי הידיעות שקיבלתי מפי הרופא, אין סיכויים שמצב הבריאות ירשה לה בזמן הקרוב לעסוק בעבודתה.

לפי בקשתי, הציעה לה המנהלת של המחלקה הסוציאלית בעיריית תל אביב, מרת רבקה אהרונסון (הבת של הרב שלמה אהרונסון זצ"ל), לקבל את הכסף כהלואה עד שתשוב כליל לאיתנה, ולא נענתה.

אין לי אפוא כל עצה אלא לבקש את כבוד הרבנית לכתוב אליה ולהשפיע אליה לקבל בקביעות את ההלואה החודשית של 200 ל"י עד שתוכל להרויח ולהחזיר מהכנסותיה.

במיטב הברכה והיקר ובברכת החג הבע"ל

זלמן שזר

מר שז"ר גם עירב בנושא את עיריית תל אביב. בכ"ט באדר כותבת מנהלת המחלקה לעבודה סוציאלית בעיריית תל אביב לנשיא שז"ר:

"עם קבלת הודעת כבוד הנשיא בדבר המצוקה בה נתונה הגב' ינובסקי, ביקרנו בביתה אולם רק אחרי שהודענו לה שבאנו בשם כבוד הנשיא, הסכימה הגב' ינובסקי לשוחח אתנו על מצבה..."

63 1904
1904

ירושלים, כ"ב אדר השב"ד

לכבוד המנהל הרבניית כרות חנה שיאורסאהן שהח"י
ניו-יורק

שלום והוקרה רבה,

מיום שקבלתי את מכתב כ"ב מיום ה' ל"ה שבט לא מסקו הסדולים
להשפיע על בב' יגובסקי שהסכים לקבל את העזרה הכספית הנחוצה לה,
ולע"ע ללא כל תוצאות. הבב' יגובסקי עומדת בסרובה.
הבקי בענייניה והמסקר אותה בקביעות הודיע לי כי לאחר
שהיא מקבלת כ-50 ל"י שבטות לאומדי, היא זקוקה לקוד מאתיים ל"י
לתודת למסוק כל צרכיה, אם תשאר בדירתה בת 3 החדרים. הכסף הובטח,
אולם היא עוד חולטת לפחות מחרש את בן הילדים שלה, ואיננה רוצה
להתפרנס בלתי אם מיגיע כפייה. לפי הידיעות שקבלתי מפי הרופא
אין טכויים שפצב הבריאות ירשה לה בזמן הקרוב לעסוק בעבודתה. לפי
בקשתי הציעה לה המנהל של המחלקה הסוציאלית בעיריית ת"א, מרת רבקה
אהרונובסון (הבת של הרב שלמה אהרונובסון זצ"ל) לקבל את הכסף כהלואה
עד שתשוב כליל לאיתהנה, ולא נזנחה. אין לי איפוא כל עצה אלא לבקש
את כבוד הרבניית לכתוב אליה ולהשפיע עליה לקבל בקביעות את ההלואה
החודשית של 200 ל"י עד שתוכל להרויח ולהחזיר מהנכסותיה.

במיטב הברכה והיקר וברכה החב הנכ"ל

זלמן שזר

מכתב התשובה של שז"ר לרבניית חנה

"אנו הצלחתנו להשפיע עליה לקבל 100 ל"י הקצבה חד פעמית, ומקווים להמשיך
בהקצבה זאת כל זמן שיהיה צורך לכך.

"היות וכבוד הנשיא מסר לנו שתהיה לו אולי גם כן אפשרות להקצבה נוספת עבורה,
היינו מאוד מעריכים לו היה יכול להקציב סכום דומה כדי להבטיח את קיומה..."

משרד החינוך וההשכלה גבוהה
מחלקת המבחנים
עמ' 1581/72 (ת.א.)

עיריית תל-אביב - יפו

לעבודת סוביגליה
רחוב סירקין 28
תל-אביב 3506
229281

מ"ם אדר השכ"ד
13.3.64

למכרז
משיא המדינה,
למכת משיא המדינה
ירושלים.

הנדון: הגב' שיינדל יוזבסקי
רח' ביאליק 13 ת"א,

מכרז הנשיא,

עם קבלת הודעת מכרז הנשיא במרז המבוקש בה תחנת הגב' יוזבסקי, נקדמו בכיתה אולם רק אחרי שתודענו לה שבאנו בשם מכרז הנשיא, המשימה הגב' יוזבסקי לטווח ארוך על מכתב.

הגב' יוזבסקי נשיא כיום בת 72, נמנית במבוקש קשה בעל 3 מנות.

- א. גילת הגבונה (72)
- ב. כחלקה הקשה שאיננה מאפשרת לה כל עבודה (עבודה מחוק).
- ג. בעלל היוחה בלכודה, אין לה משתת ואין כי שיראו לה.

הבן של המרתה נשיא הנכבד אדמו, נמכר בשלל לעתים קרובות אולם כפי הנראה איננו מסוגל לעזור לה במדה מספקת. הדירת נשיא ברה מה היתה מתאימה מצד להעבירה זכר שהיה מאפשר לה ליום הובן אולם בעל הבית נמכר במהלך התהליך לה להמכור את הדירת כך שמכלב זה אין אדרך ארוך מסוג להקטוב לה הקטבה כמשיה לקיום, עד אשר המכא דרך להמכר מתאים נהר.

אנו הצלחנו להשפיע עליה לקבל - 100 ל"י הקטבה ח.מ. ונקיים להמשיך בהקטבה זאת כל זמן שהיה צורך לכך.

הורה ומכרז הנשיא מסר לנו שהיה לו אולי גם בן אפשרות להקטבה כונסת עבודה היונה מאד מעניינים לו היה יכול להקטוב מסוג דומה כפי להמשיה את קיומה.

אם המכרז הזה נכונה כדי כל מסוג נוסף - 100 ל"י נאנו מעניינים לה, יהיה חשוב מאד במכרז הגב' יוזבסקי.

מכרז רב
מכרזים למכתב

דבקה אהרן
מנהל המשרד להשכלה גבוהה

מכתב מעיריית תל-אביב לשו"ר

תודה לבבית משמי

כאשר הרבנית מרת חנה קיבלה את מכתבו של מר שז"ר, היא כתבה לו ב"א בניסן, יום הולדתו הס"ב של הרבי, את המכתב הבא:

ב"ה. י"א ניסן תשכ"ד. ברוקלין נ"י.

כבוד נשיא מדינת ישראל, מר ש. זלמן שזר שליט"א

שלום וברכה!

בתודה רבה קיבלתי מכתבו

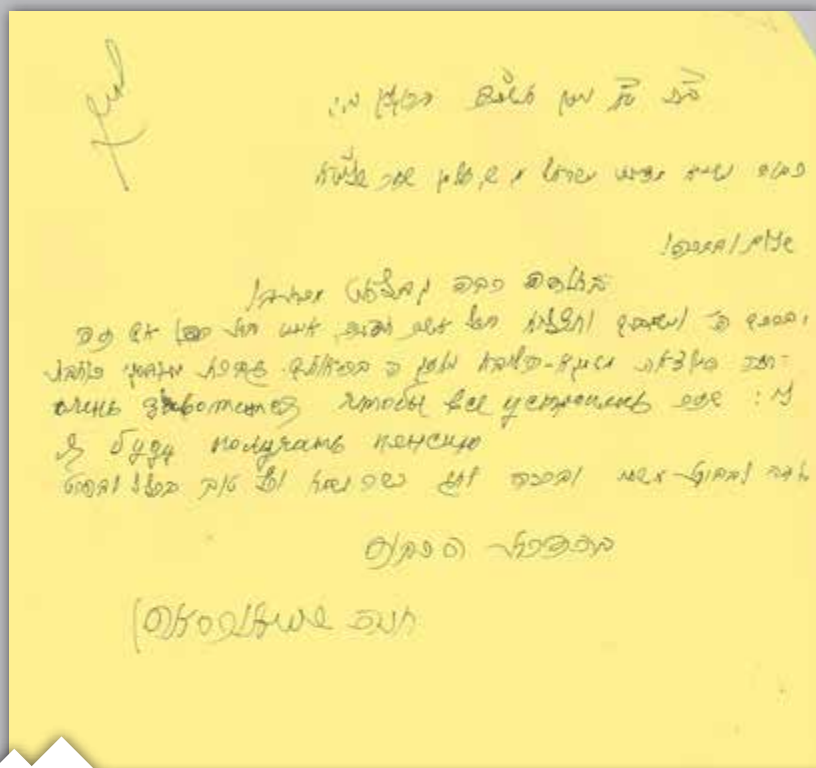
יברך ה' וישמרך, ותצליח בכל אשר תפנה. איני בת כהן אך זה ברכה היוצאת מעומקא דליבא. יחזק ה' בריאותך.

גברת ינובסקי כותבת לי: שז"ר

Очень заботится что бы все устроилось Я буду получать пенсию.

[שז"ר מאוד דואג שהכל יסתדר, ואני אקבל פנסי']

מכתב תודה מהרבנית חנה לשז"ר

תודה לבבית משמי, וברכה לחג כשר ושמח וכל טוב בכלל ובפרט.

בהדרת הכבוד

חנה שניאורסהן

בצעו הוראת הנשיא

מר שז"ר אכן הורה להעביר מחשבונו הפרטי הקצבה כספית חודשית עבור הגב' ינובסקי. וכך כותב מנהל לשכת הנשיא מר דוד ברטוב אל מנהל סניף הבנק שלו, בג' אייר תשכ"ד:

"נשיא המדינה ביקש ממני להעביר אליכם הוראתו לשלם מחשבונו, מספר 92660, סך של 100 ל"י לחודש לתקופה של ששה חודשים, החל מחודש אפריל 1964 עד לחודש ספטמבר 1964 ועד בכלל (סך הכל - 600 לירות), לגברת שיינדל ינובסקי, רחוב ביאליק 13, תל אביב.

"אנא בצעו הוראת הנשיא".

הגב' ינובסקי נפטרה בחודש סיון תשכ"ה.

לשכת נשיא המדינה

ירושלים, ג' אייר תשכ"ד
15 באפריל 1964

לכבוד
מנהל בנק דיסקונט
סניף כפר סביון
ירושלים

אדון נכבד,

נשיא המדינה בקס ממני להעביר אליכם תוראתי
לשלם מחשבונו, מספר 42660, סך של 100 ל"י לחודש (הקוטה של
שנה הדמים החל מחודש אפריל 1964 עד לחודש ספטמבר 1964 ועד
בכלל) סך הכל - 600 לירות) לגברה שיינדל ינובסקי, רחוב ביאליק
13, תל-אביב.

אנא בצעו הנראה הנשיא.

בכבוד רב
יוד ברטוב
מנהל-הלשכה

העמק: הגברה שולמיה כהנא, מזכירה איסיה לנשיא המדינה, לשכת הנשיא, י-ם

מכתב שז"ר לבנק דיסקונט

"מצד 'כיבוד אם' הרי זה חיוב שהיה מוטל עליי"

סיפור הקשר המיוחד של בני משפחת נימוטין עם הרבנית חנה • הקשר החל בלניגרד, בימים בהם הגיעה הרבנית לבית הרבי הריי"צ לקראת שידוכי הרבי והרבנית; המשיך באלמא-אטא, כאשר בני המשפחה דאגו וסייעו להורי הרבי בכל מאודם; ונמשך גם לאחר בוא הרבנית לארה"ב • היחס המיוחד לו זכו בני המשפחה מהרבי, והשיחה המיוחדת על הזכות הגדולה שבחלקם • מפי הרב יוסף-יצחק הכהן כצמן

אושפיזין עילאין

סב אמי, הרה"ח ר' שמואל נימוטין, היה חסיד בתקופת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע. הרבי הרש"ב שלחו ללנינגרד על־מנת שיפתח שם מסעדה, בכדי שיהיה מקום בו יוכלו החסידים להתאסף במסווה, מבלי שיבחינו בהתארגנות יוצאת דופן. [באותה תקופה, טרם עלה השלטון הסובייטי, ואיני יודע את הטעם להסוואה זו; שמא היה זה משום גזירת 'תחום המושב', ואולי הייתה זו רוח הקודש מממש]. המסעדה נפתחה עוד בזמן הרבי הרש"ב, זמן רב לפני שהרבי הריי"צ הגיע ללנינגרד.

[סבי, ר' שמואל היה מה'עשרה הרוגי מלכות'; בתקופת זמן קצרה בשנת תרצ"צ (שעקב האירועים שאירעו בה - ל"ע ול"ע - כונתה פפי החסידים "תַרְצָח"), נלקחו עשרה חסידים, מסלתה ושמנה של עדת החסידים, שהיו מהפעילים הבולטים ביותר בתחום החזקת היהדות בברית המועצות, ונרצחו עם הגיעם לבית המאסר].

מסעדה זו סיפקה מזון לבית הרב. סבתי סיפרה לי כי היא זוכרת כיצד הייתה הולכת מדי יום להביא את המזון אל בית הרבי הריי"צ. כאשר הגאון הרוגצ'ובי היה שוהה בלנינגרד, נהג לאכול אך ורק מהאוכל שהוכן במסעדה זו.

לאחר המהפכה הבולשביקית, בוטל

תחום המושב, וחסידים רבים עברו להתגורר בלנינגרד. ההנחה הייתה שבשהות בעיר גדולה, יהיה קל יותר להיעלם מעיניהם הפקוחות של בלשי הנ.ק.וו.ד. באופן טבעי הפכה המסעדה למקום ההתאספיות של חסידים רבים.

ככל הנראה, התנהל במקום אף בית הארחה קטן. דודי, ר' רפאל (פאליע) נימוטין (שהיה משפיע אנ"ש בלנינגרד, תלמיד־חכם עצום ואף שימש כשוחט המקומי), סיפר לי כי במשך שלשה חודשים התגורר יחד עם הרבי באותו חדר! הרבי כמעט ולא יצר עמו קשר, למעט מילות נימוס בודדות.

בתקופת שידוכי הרבי, הגיעה הרבנית חנה ללנינגרד, על מנת לשוחח עם הרבי הריי"צ אודות השידוך. באותה העת היא התיידדה עם משפחתנו, וכך נוצר הקשר הראשוני בין משפחתנו לרבנית.

רבינקע טאטינקע...

בנו הצעיר של ר' שמואל, דודי ר' יוסף נימוטין, התגורר באלמא־אטא. בתקופת המלחמה החלו רבים לנהור לכיוון דרום ברית המועצות, למדינות כגון אוזביקסטן וקזחסטן הרחוקות מהחזית (שהייתה במקומות היותר קרובים לגבול עם אירופה). כך אירע שיהודים רבים הגיעו לאלמא־אטא (זו הייתה הסיבה לכך שבסוף גלותו של הרלוי"צ הועבר דווקא לאלמא־אטא, בה שהו יהודים רבים), בהם כמה מאנ"ש.

פעמים, שהיה אומר בציון 'מסרים' מהרבי. הוא היה האיש שדרכו היו מעבירים מסרים מהרבי במשך השנים. במשך כל השנים היה הוא זה שדאג לשמור על הציון.

פעם, בעת שהגיע ר' יוסף לציון, שם לב לכך שהמצבה החלה להיסדק. הוא ביקש מאחד השלוחים לשאול את הרבי כדת מה לעשות והרבי הורה להחליף את המצבה. כמוֹכֵן, הורה הרבי כי לא ישנו מנוסח המצבה הקודמת במאום.

ואכן, נמצא יהודי שהתמחה בתחום, והוא עשה מצבה חדשה. אז נזכרו כי לא שאלו את הרבי מה לעשות במצבה הישנה, כך שהשאירו אותה על עמדה, עד שתיוודע דעתו של הרבי. בפועל, הורה הרבי כי יקברו את המצבה בסביבות הציון.

כאשר הגיעו לציון, מצאו כי המצבה כולה התפוררה במקום!

לוייצחק' הראשון

לאחר הסתלקות הרלוי"צ, התמסר ר' יוסף כליל לרווחת הרבנית חנה. הוא לא היה מסוג העסקנים המארגנים וכו', דאגתו לרבנית הייתה פשוט בחיי הנפש ממש!

באותה עת נולד לו בן, ולאור היוקר העצום שהיה לו כלפי הרלוי"צ, החליט לקרוא לו על שמו, ולמעשה זהו הילד הראשון שנקרא על שמו!

לאחר יציאתה של הרבנית מברית המועצות והגעתה למחנה הפליטים בפוקינג, היה זה אך טבעי שהרבנית נקשרה למשפחתנו, אותה הכירה כאמור עוד בלנינגרד. הרבנית מסרה

דודי לא היה מצוין כעובד או משכיל, אולם היה חסיד פשוט ותמים שלא ידע 'חכמות'. כאשר רבי לוייצחק והרבנית חנה הגיעו לאלמא-אטא, התמסר כל כולו לצרכיהם. הוא כיבד את הרלוי"צ במיוחד להיותו "המחותן של הרבי". הוא, יחד עם יהודי נוסף ושמו רבינוביץ, דאגו מדי יום למילוי צרכיהם. הכל נעשה בסתר כמובן. הוא סיפר, שפעמים היה מביא מצרכים שונים, מניח על מפתן הדלת, נוקש ובורח.

לפני הסתלקותו התבטא הרלוי"צ כי רצונו שכל המתעסקים במהלך הלוויה לא ייגשו מבלי שיטבלו קודם לכן במקווה. כמוֹכֵן, ביקש כי לא ילכו לציונו מבלי טבילה במקווה. דודי בנה מקווה בבית שלו, במיוחד עבור אלו שהיו עולים לציון.

כאשר היה ר' יוסף הולך לציון, היה נעמד ואומר "רבינקע טאטינקע...". (=אבא של הרבי. כך כינו את הרלוי"צ) לאחר עלות הרבי על כס הנשיאות) ומפרט את בקשתו.

המצבה הישנה על ציון הרלוי"צ

של מ' מוסיא, ששמה היה בלומא. כשהיא הגיעה מרוסיה בסוף שנות ה'למ"ד-תחילת ה'מ"ט, בעת שנכנסה ליחידות, אמר הרבי בחיוך גדול: "נו, אנחנו הרי מכירים מזמן", זה היה ה'שלוש עלים' שלה].

אם המלכות

הרבנית הגיעה לנוי יורק בשנת תש"ז, ובאותה התקופה הגיעה גם משפחת. בתקופה מאוחרת יותר (כחמש שנים לאחר הגעת הרבנית), התחדשו הקשרים עם הרבנית.

בכלל, הייתה הרבנית מאד מעורה בחיי מכריה, והייתה מתעניינת ושמחה בקשר עמם, ועם כלל אנשי-שלומנו.

אני זוכר מילדותי, כיצד הרבנית הייתה יוצאת כל יום מביתה בפרזידנט

דרישת שלום מהדוד ר' יוסף, ולמעשה היא הייתה הראשונה שהודיעה להם על הולדת נכדם לוי יצחק!

כאשר הרבנית הגיעה למחנה בפוקינג, התגוררה יחד עמה דודתי (שהייתה אלמנה) מרת **מוסיא נימוטין** [שהייתה מוכרת לבחורים כ"מיסיז נימוטין"], הטבחית המיתולוגית בחדר האוכל של הישיבה בימי הפסח], הן גרו יחד באותו חדר. היה זה חדר שהוקצתה בו רק מיטה אחת; המיטה הייתה שייכת לרבנית, ומ' מוסיא ישנה על הרצפה. כך נמשך מספר חודשים, עד שהרבנית נסעה לצרפת. באותה תקופה, הייתה הרבנית מתארחת בשבתות על שולחנם של משפחת נימוטין, וכך התחזק הקשר עם משפחתנו יותר ויותר.

[הייתה לי דודה זקנה נוספת, אחותה

JEM/THE LIVING ARCHIVE/169712

ניגש הד"ר זליגסון לרבי, ולאחר־מכן הכריז בקול בקשת ברכה עבור "חנה בת רחל". בתור ילד, אני זוכר היטב את הבכיות בהתוועדות (אז אמנם לא הבנתי את דברי הרבי אודות העניין ד"הסתר אסתיר", אבל את הבכיות אני זוכר היטב).

לאחר ההתוועדות ותפילת מנחה הרבי הלך במהירות רבה לבית הרבנית, הרבי לבש את מעילו בעודו הולך. הקהל כולו הלך אחרי הרבי וחיכה תחת הבניין. לאחר שנסעה הרבנית לבית הרפואה, המשיך הרבי לבית הרפואה הממוקם בסמיכות מקום, ברחוב ס. מרקס פינת פרנקלין.

בערב, שמענו את הבשורה המרה על הסתלקות הרבנית, ולמחרת נסענו להלוויה (אני כמובן נשארתי בחוץ, להיותי כהן).

ביום שני, ח' תשרי, נולדה אחותי למזל טוב. אבי [הרה"ח ר' זעליג כצמן] מיהר לביתה של הרבנית נ"ע - בו ישב הרבי 'שבעה' והתקיימו התפילות. מפאת גודל המקום לא כולם הורשו להיכנס, אבי הצליח להיכנס, לשמחתו.

אבי קיבל את עליית 'כהן', ואחריה פנה אל הרבי ושאל אם הוא יכול לקרוא לבתו עלי'שם הרבנית.

[כאן עליי להדגיש: היום איש הישר בעיניו יעשה, כאשר נראה בעיני מיישהו שרעיונו נכון, הוא לא מוצא לנכון לבחון האם הדברים הם עלי'פי רצונו של הרבי. בעבר, ככל שיהיה זה הדבר הכי נכון, לא עשו דבר ללא רשות מפורשת מהרבי].

הרבי חיך ונתן ברכה שתאריך ימים ושנים וטובות. ואבי נתן את השם, כמובן.

1418 בכדי לשאוף אויר. הרבנית הייתה עומדת או יושבת ברחוב קינגסטון, פינת פרוזידנט. בזמן זה היו אנ"ש פוגשים ברבנית. בקראון־הייטס של אותם ימים, עדת החסידים לא מנתה משפחות רבות, כך שחיי הקהילה היו מאד פעילים. זכורני כילד פעמים רבות שהיינו נעצרים לידה, והרבנית הייתה מתעניינת בשלום המשפחה וכו'.

לעתים, הייתה הרבנית כקשר בלתי אמצעי בין אנ"ש לרבי. היו גם דברים שהיא הייתה מדווחת מעצמה לרבי.

"ראיתי היום את פלוני ופלוני", הייתה מספרת לרבי. "היו בני זוג שרק עתה התחתנו", סיפרה פעם לרבי, "והם נראו כל כך מאושרים".

היינו מבקרים בביתה פעמים רבות. היה זה בית פשוט מאוד. ישן, אך נקי ומסודר להפליא. תמיד היו לה סוכריות בשביל הילדים.

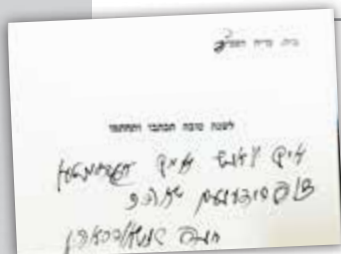
בזכורני עדיין חקוק מראה הרבי הולך על רחוב קינגסטון על מנת לבקרה. היה זה בשעות הצהריים המאוחרות. כאשר היה הרבי הולך ברחוב הייתה זו 'חוויה מיוחדת' לתושבי השכונה שלא מאנ"ש, שכן הם היו מנצלים את ההזדמנות לומר לרבי שלום וכיוצא־בזה, באורח־קבע היה הרבי משיב להם במאור פנים.

הזכרון האחרון שלי מהרבנית הינו מקיץ תשכ"ד. הרבנית עצרה אותנו על הרחוב והתעניינה בשלום אמי. כדרכה, הרעיפה עלינו שפע ברכות.

השתתפותי בחינוכה

מאוחר יותר, אני זוכר את שבת ו' תשרי תשכ"ה. באמצע ההתוועדות

מכתבי ברכה לשנה החדשה ששלחה הרבנית חנה למרת מוסיא נימוטיין

ב"ה, ער"ה תשכ"ד
איך וואנש אייך אנגעזונטען
צופרידענעם יאהר
[הנני מאחלת לכם שנה
בריאה ומאושרת]
חנה שניאורסאהן

מעטפת המכתב, עליו
הודפס שמה של הרבנית

Ch. Schneerson
1418 president st.
Brooklyn n.y.

Mrs. Nemaytin
c/o Katzman
322 new-york ave.
Brooklyn. N.Y.

מעטפת המכתב, עליו
כתבה הרבנית את שמה:
חנה שניאורסאהן

גלוית ברכה נוספת
ששלחה אליה הרבנית

ואילו לאחותי חנה עשרה דולרים(!). בשנה הבאה, תשכ"ו, נכנסנו שוב ליחידות השנתית בסביבות ימי החנוכה. הרבי פנה לאבי ושאל אותו, מתי חל יום ההולדת שלה ואבי ענה כי הוא ציין זאת בפתק. הרבי שאל: אם כן, מדוע לא הודעת בתשרי, ביום ההולדת? אבי אמר כי הוא רגיל לכתוב עליך תמיד כשנכנס ליחידות. הרבי אמר לו: תזכור, "ס'איז דאך דער ערשטע חנה, ס'איז מיר נוגע!" [הרי היא ה'חנה' הראשונה, זה נוגע לי!], תזכור לכתוב כל שנה ביום ההולדת!

חובה נעימה

במשך כל השנים המשיך דודי ר' יוסף להתגורר באלמא'אטא, באותה

ביום י"א תשרי - "בשם ה" - שלח הרבי מכתב ברכה. למכתב צירף ששים ושלוש דולר, כמינין השם "חנה", וכתב שזה בתור "השתתפותי בחינוכה!"

"די ערשטע חנה"

משפחתי הייתה נכנסת ליחידות לרבי, בסביבות חנוכה. בכל שנה, כשנכנסו ליחידות נתן הרבי גם 'חנוכה געלט'. בשנים הראשונות קבלנו מטבעות דולר עשויות כסף, ואילו בשנים האחרונות קיבלנו שטר דולר מסוג מיוחד, שאכמ"ל (מסוג דולרים זה היה הכסף אותו צירף הרבי עבור ה"השתתפותי בחינוכה").

כשנכנסו ליחידות בשנת תשכ"ה, העניק הרבי לכל אחד מאתנו דולר אחד,

JEM/THE LIVING ARCHIVE/83843

הרבי משתתף בהלוויתו של ר' יוסף נימוטין

תקופה היה מוסד בשם 'עזרת־אחים' שתמך ביהודי רוסיה גם בגשמיית. שילוח כסף ממשי היה בלתי־אפשרי, ועליכן דאגו לכך שאנשים בארצות הברית יצהירו על בני משפחותיהם המתגוררים בברית המועצות וישלחו להם חבילות. לחבילות אלו היו מכניסים מוצרים מארה"ב שהיו קשים להשגה בברית המועצות של אותם ימים, את המוצרים הללו היו החסידים מוכרים ב'שוק השחור', והדבר עמד לרווחתם.

הרבי היה מממן מספר פעמים בשנה, באופן אישי, את החבילה עבור ר' יוסף נימוטין!

כאשר הגיע ר' יוסף לרבי, בשנים מאוחרות יותר, תמך בו הרבי מאד, ואף העניק לו במשך הזמן מספר שטרות של מאה דולר! לאחר תשרי תשל"ט חילק הרבי סידורים עם חתימתו לכל אחד מהאורחים (כפי שהובן בשעתו, היה זה כיון שלאחר מאורעות תשרי תשל"ח, התלבטו האורחים האם ראוי לבוא. והיה זה כעין עידוד מהרבי על כך שהגיעו). הרבי הביא לו תשעה סידורים! כמובן, טרם כל חג היה שולח לו הרבי כסף לתמיכה.

בי"א ניסן תשמ"ב (כמדומני שהייתה זו ההזדמנות הראשונה בה ראה את הרבי, לאחר הגיעו לארצות־הברית), נעמד ר' יוסף ובירך 'שהחיינו' על כוס גדולה של משקה... הרבי ענה אמן,

חייך חיוך רחב והגיש לו מהמזונות. פעמים רבות הרבי קרא לו הרבי בתוך ההתוועדויות, ונתן לו משקה.

במשך הזמן, היה ר' יוסף מסתובב אצל נדיבים ומגייס כספים עבור קרן עזרת אחים. פעם, פגש יהודי שנכח באותה התוועדות בה בירך 'שהחיינו', והחל להקשות עליך - מה המקום לברך שהחיינו בשם ומלכות וכו'.

ר' יוסף נזעק: "יודע אתה מה זה לשבת ברוסיה שנים כה רבות ולבסוף לצאת, ובמשך כל הזמן הזה דואג לנו הרבי, כך שכל יהדותנו היא בזכותו?!, 'שהחיינו' אומרים על שמחת הלב, מה לך שמחת הלב גדולה מזו שאני סוף סוף רואה את הרבי, וביום הולדתו השמונים?!"

בהתוועדות ו' תשרי תש"נ, אמר עליו הרבי: "נמצא עמנו כאן יהודי שזכה לעזור ולסייע לבעלת הארציית, ועשה זאת בסבר פנים יפות כו'".

והרבי הוסיף שמצד "כיבוד אם", הרי זה חיוב שהיה מוטל עליו, ולכן עד היום "איך קען זיך נישט אויסצאלן און טאקע איך וויל זיך נישט אויסצאלן" [אינני יכול לפרוע עבור זה, ובאמת, איני רוצה לפרוע] מכיון שזוהי חובה נעימה וכו'!"

▪

בשנת תנש"א נפטר דודי ר' יוסף, הרבי יצא להלווייתו והוא נקבר במקום נעלה ביותר, מאחורי האהל ממש.

זכרונות מיוחדים במינם, שכתבה הגברת **יוכבד זלמנוב** ע"ה אודות בריחתה מרוסיה בשנת תש"ו, יחד עם הרבנית הצדקנית מרת חנה - יהוד המלכותי, הגבורה היהודית, האצילות והרגשות הנעלים של הרבנית, ניבטים מכל שורה בזכרונות מרוממי הנפש - הזכרונות נכתבו על-ידיה בשפת האידיש, ותורגמו על-ידי בני משפחתה ללה"ק, תוך היצמדות למקור

לי זאת בזכותם של הוריי היקרים והקדושים נ"ע, חסידי חב"ד, שלוחיו הקדושים של כ"ק הרבי הקודם נ"ע בחצי האי קרים.

"עם ילדים אלו אסע"

יום היציאה מרוסיה היה בהיר וטהור, וזרח כמו ידיד מאושר, חימם את היקום ב'מצב רוח' מרומם, והשמיים הכחולים כמו ליטפו את לחצי הלב הכאוב, והמחשבות המעורבים כמו יום עם לילה, דמעות עם שמחה, עצב עם מצב-רוח.

בהגיענו לתחנה, נתבקשנו - אני ואחותי היקרה והאמיצה הדסה, לנסוע

כלל לא פשוט, ולא קל לחשוף ולעטוף יחד את הקורות והמאורעות האישיים כהייקרים הקשורים בעצמיותה הלבבית, הקדושה והיקרה של תוך-תוכי הנשמה, אחרי שנים בהן הוסתרה קרינתם. מאורעות שחיים בלב ובזיכרון, מאורעות שאינם נשכחים ואינם אבודים. מאורעות המפיצים קרני אור והוד, והשפעה קדושה ורוחנית על דורי דורות.

הזכות הגדולה להיות במחיצתה של הרבנית הצדקנית, הקדושה והאצילה - האם המלכותית של כ"ק אדמו"ר - הרבנית מרת חנה נ"ע, שניתנה לי מלמעלה. מודה הנני ומהללת את הקב"ה, מודה ומאמינה שהוא העניק

יציאת רוסיה במחיצת הרבנית

בראותה אותנו ובשמעה את מטרת בואנו, פנתה האשה האצילית מליאת החן היהודי־לבבי, ושאלה בעדינות: "מי אתן?". "אנו בנותיו של ר' חיים מאיר גרליק, שליחו של הרבי בקרים".

מיד נמסכו פניה העדינות בברק חיים חדשים ומוארים, היא התרוממה ואמרה בעוז: "עם ילדים אלו – אסע! עם ילדים אלו – אסע!", חזרה ואמרה בעוז, מאושרת.

"ילדתי, החיית את נפשי!"

כולנו, יחד עם המומע שרה [מרת שרה קצנלנבויגן ע"ה], עם חבילות גדולות וקטנות, נכנסנו במהירות למונית, לא הכרנו את הנוסעות עמנו (אולי אחותי היקרה הדסה כן הכירה) – מטרתנו היתה להביא אותן כמה שיותר מהר ל"עשלוין".

בהמשך הנסיעות נתגלה לנו – היו אלו כבוד הרבנית חנה אם־מלכותית, והאשה הנפלאה והאמיצה מרת "מומע שרה", שבעצמה נתנה לרבנית את הניירות שלה, ונשארה ברוסיה בתקוה

תיכף ומיד להביא אשה שבגללה מעכבים את נסיעת ה'עשלוין', המונית מוכנה וממתינה בסמוך.

המחשבה על עיכוב ה'עשלוין' זעזעה את כל האברים, ועניין הנסיעה מכאן כמו 'נקב' את הלב, עם הדאגות..

כמה דקות לאחר מכן, בלי דיבורים, עם כל הדחף של ההתפעלות מהנסיעה כבר החלנו לעלות במדרגות המובילות אל הבית וקול חרישי נשמע לאוזנינו: "אל תבקשו ממני, אין בחפצי לנסוע. אינני יכולה לעשות זאת, זה מעל ליכולותיי ולרגשותיי, מעל לכוחותיי, הנני שבורה ומותשת מכל הקשיים עד עתה..."

נכנסנו במהירות לחדר מואר, על כסא ישבה אשה אצילית ומכובדת בשנותיה האמצעיות, עיניה העמוקות והפקחות שידרו מאורעות וקורות פנימיים. בקול עדין, לבבי, כאוב, דיברה אל האישה שעמדה לצידה: "האמינו לי, קשה לי במאוד מאוד לנסוע, הלב נקרע ושבור להיפרד עם הנשאר כאן לנצח", הוסיפה בלב שבור ומר...

שיהא זה זמני בלבד. (לצערנו, בסופו של דבר, היא נפטרה [מהתקפת לב חמורה] ב'תפיסה' הרוסית).

כשקור הלילה החל להתחזק, והרעש והבכי נרגעו קצת, ביקש ממני אבי הקדוש ללכת ולתת את השמיכה לאותה אשה, שיושבת לבדה בצד, ומן הסתם זקוקה לזה. ללכת בתוך הקרון, בחושך ובצפיפות, פירושו היה ללכת על ראשו של זה, על רגליים, ידיים, ועל עצבים חלשים ומתוחים, אבל דברו של האבא הוא קדוש. ותוך שפילסתי לי דרך בעדינות ובזהירות בין האנשים הישנים והישנים-למחצה והעייפים, עם חבילותיהם, בקושי עלה בידי לתת את השמיכה לאשה המוכרת לי מכבר, ופתאום, האירו פניה באור פנימיות מהותה המפואר, והיא זרחה בחן יוצא מן הכלל.

- "ילדתי! החיית את נפשי ממש! זכות זו תעמוד לך לנצח, בכל מעשי ידיך! ברכת השם תלווה אותך בכל מעשה ידיך!", פרצה הברכה מפיה, כברכת-אם אהובה. ברכה לבבית חמה, נכנסה למצב-רוחי הנסער ונמסכה ברגשות הקדושים שהתעוררו בי לאמי האהובה בלי שיעור, נ"ע. האמא האהובה, הקדושה מכל העולם! הדברים שהיא אמרה עוררו מאוד את רגשותיי כלפי אמי הבלתי-נשכחת לנצח!

כשהגענו לפולין, תשומת הלב והתמסרות הרבה הוענקה לאשה המלכותית, והאהבה הלבבית כלפיה היתה בלי גבולות, כמעט מכל הנוסעים, ביניהם גם משפחתנו. היא נסעה אתנו

בצניעות מלכותית נעלית מגינוני הנימוס האנושיים: שלא להטריח חלילה את הזולת, אהבתה האימהית, טוב חכמתה, אצילותה, התנהגותה האצילית-עדינה והתמסרותה ונתינת היחס לכל, וכל אחד אליה.

לאחר מסע תלאות מפרך בן מספר תחנות בהן השתכנו לתקופות קצרות, הגענו לפוקינג שבגרמניה.

מן ההיכרות הראשונית עם הרבנית הצדקנית מרת חנה הנכבדה - אם מלכותית, אמו של כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו (בלא שידענו את ייחוסה הרם), התחילה ידידותינו עם קשר נשמתי כמו אמא לבנה (כבר כתבתי קצת מקודם), קשר נפשי - הוא לעד! אצילותה של הרבנית, התנהגותה המלכותית, עם אישיותה המורמת, טוב ליבה, אופי חכמתה, מסירותה לכל אחד בנפרד ולכולם יחד, משכו אותי אליה גם כן עם קרבה, רגש לבבי וזכרון יקר, כמו לאמי הקדושה והאהובה תמיד, נשמתה-עדן עם אור נשמתה המבריק, שמאיר מעל כל צרה, ובשל האחוריות הגדולה שלי כלפיה, באמרה, בנוכחותי: "עם ילדים אלו אסע!".

אף פעם לא שאלתי אף אחד מי היא האשה המלכותית והבודדה הזו, ואיזו רבנית היא... המילה "רבנית" היה רחוק ממני מאוד. ברוסיה נזהרו מלומר את המילה "רעבצין", וכך גם אני - לא אמרתי "רעבצין" כלפי אמי.

"יש לי בן באמריקה!"

מרת חנה היתה קרובה אלי, אהובה

החשוכים במאסר של בעלה זצ"ל,
אף פעם לא הזכירה על גדלותו, רק
חוויותיו וצרותיו של יהודי צדיק וחסיד.

אודות צרותיה וקשייה האישיים
הזכירה כמה שפחות, רק על
השתתפותה ודאגותיה אודות צרותיו
של השני, ועל רעבונו וסבלו של השני,
אף פעם לא שמעתי ממנה דברי
מרירות או טינה על השני, הכל אצלה
היה קדוש, כאב על־אנושי. את ייסוריה
ואת כאבה החביאה בעומק נשמתה.

צדקנית בשורש נפשה, ממש ממש!
בזכרוני עומדת תמיד בקשתה:
"אל תשכחי אותי!". מילים אלו צלצלו
ומצלצלים באזני עד לרגע זה, הושתתו
בליבי והושרשו בתוכי לעד.

ומשפיעה באישיותה הנעלית - אדם
אנושי לכל אחד מאתנו.

כשנהגתי להיכנס אליה, היא הייתה
מאוד נינוחה, שמחה, חיבקה אותי
כמו אמא אוהבת ואמרה: "בתי, כשאת
מגיעה, הנך מביאה לי שמחה בלב!".

בכל פעם שנפגשנו, היינו שמחים
יחד. בכלל, בזמן ההוא, לא היו הרבה
סיבות לשמוח.

מידי פעם היתה אומרת, בעצב
- "לבי מיצר ונצבט בגעגועים עזים
לילדי". ובצניעות הוסיפה: "יש לי בן
באמריקה!". ולא אמרה מילה נוספת,
אבל פניה המשיכו לזרוח במאור פנים
של אמא אהובה וקדושה.

לעתים, סיפרה על זמניו המרים,

בזכות הרבנית חנה...

אחי, בהיותו בחור בישיבה (כיום הרה"ג הרה"ח ר' גרשון מענדל שי" גרליק - רבה של מילאנו), נהג לבקש ממני לשבת על ספסל ליד הרחוב שלנו, קרוב לחורשה, לשמור מפני ה'עם פי' [המשטרה האמריקנית] - ובמקרה שהם יבואו - שאשה את בואם ואדבר אליהם בקול שהוא יוכל לשמוע בחורשה, היכן שהוא אוסף קיסמים, גזי עצים, ענפים וכו', כדי להסיק את תנורה של הרבנית, אותו בנו בשבילה. עם פחד מאופק נהגתי לחכות לו מעט, לראותו מאושר, וידיו עמוסות קרשים...

כשאך התחיל החורף לכבוש את העולם בגשמים, רוחות וקור, הפכה ההסקה בפוקינג ליקרי-המציאות. רעיונותיהם של אחיי היו מקוריים, והם חשבו שוב ושוב כיצד לעזור לאשה הבודדה עם משהו נצרך. אני אישית, אף-פעם לא יכולתי לחשוב על כאלו רעיונות. פעם אחת הוא הגיע, דואג ומוטרד - "אין היכן להשיג אפילו קיסם, הכל ספוג ברטיבות לגמרי". עם עוד חבר הם מצאו ביער בית קטן - יתכן שהיה של ה'עם פי' ויתכן שהיה של הנאצים ימח שמם - ובדקו היטב את השעות בהן אף אחד לא נמצא שם, והם כבר ימצאו עצה היכן למצוא שם חומרי-ההסקה, אבל לשם כך צריכים הם גם אותי, שאשמור את הדרך לבית, במקרה שסכנת ה'עם פי' תבוא, על-מנת שאומר להם.

היה זה לפנות-בוקר קר ולח, שום מוצא אחר לא נראה. תוך כדי הליכתי הזריזה, הבחנתי בבית הקטן, בחדר

היה זה לימוד ודוגמא-חיה להיות בסביבתה. נוכחותה כמו האירה את העולם עם התעלות, עם ידידות אמת, לקטן ולגדול, אהבה ליהודי יקר מעומק הנשמה.

כיום, זכר-שמה הקדוש "חנה" זורח וחי כמעט בכל פינה של בית חב"די חסידי בעולם! היכן שבזכרון שמה

"חנה" גדלים ופורחים בנות ילדות חסידיות יקרות תחיינה - וכן ירבו! גדלות על היסוד החסידי של לימוד והדרכת הרבי! הרבי - בנה האהוב והיקר - מנהיג הדור, מאור האור הרוחני-יהודי בדורנו, לדורי-דורות.

עם שולחן, כיסאות, ארונות וכו' ורצתי לשמור על השביל, לאזני הגיעו קולות ורעשים של הכאות, חפצים נשברים... ופתאום השתרר שקט, כשהרעשים מבואם של מכונות ה'עם' פי התפזרו באויר, הם הגיעו גם לאזניהם, והם הסתירו בחפזה את ה'אוצר' ביער, רצו אלי, והלכנו שלושים על הדרך לכיוון המחנה. כמוכן, כשהמכונות פגשה בנו, הם נעצרו, בתדהמה וברציחה, בנופפם עם מגלביהם לכל הצדדים, שואלים בכעס: "מה אתם עושים כאן?!" - אחי שי' ענה בפשטות: "מטיילים". ה'עם' פי' פרצו בצחוק היסטרי, כמו תיישים מטופשים, מלמלו משהו בשפה האנגלית, ונסעו לדרכם, עולזים.

כשהם יצאו מטווח עינינו, ברחנו שלשתינו, כמו נסערים מרוח וסופה, והתחבאנו בצריפים, הכל עבר ב"ה כשורה, כמוכן - בזכות הרבנית חנה.

לפנות ערב, בשעות בהם חשוך-למחצה, בלי שישימו לב, הובאו השולחנות, הספסלים והארונות השבורים, שבורים לגזרים קטנים, על-ידי הבחורים, והם הספיקו לזמן מה ל'החם את תנורה של הרבנית.

"תחסרי לי כמו בת"

בבוקר שבת אחת חמימה, בשובנו הביתה, אל הצריף, מאושרות, מתפעלות ממראה השמחה הפנימית הנעלית וידידותה של הרבנית, מצב רוחה הטוב, לבביותה, הלך-רוחה השבתי הקדוש, בה ניתן היה לנשום קדושה בכל פינה, שימח את הלב, ונראה היה שכל העולם זורח כמותה. כמו בביתנו - בקדושה שבתית. השמש

החמה הזורחת, השמיים הכחולים, ענני-הכבשה הלבנים כמו שלג שאפפו את ההרים וכל הסביבה האביבית בניגון של חיים מתחדשים, אפילו כאן - על אדמת השנאה, שמח עולמו של הקדוש ברוך הוא עם כח התחדשות החיים, עם שמשה השמימית המאירה כל נברא על פני העולם, מעודדת את העולם, מעודדת גם אותי בזוך החיים.

בהיכנסנו אל הרחוב שלנו, המקום בו רוגע השבת, נקיונה של השבת והשקט של הפרוזדור הריק הורגש מקצה לקצה, אזי אני, ברצוני שלא להפריע לאף אחד, הלכתי בשקט לחדר שלנו, פתאום הגיעה למולי אשה צעירה שעוררה בקרבי תמיד רגשי כבוד רבים. האשה הלכה לקראתי בהחלטיות, כמו רוצה לדקור אותי עם עגמת-נפשה וצערה, ישירות מן הלב, כאילו לקחתי ממנה 'אוצר', ואמרה: "את חושבת שאינני יודעת מהיכן את באה?! חושבת את שאיני יודעת שאת רוצה ל'רכוש' את ליבה של הרבנית, בעיני גדלותה? יש לה, לרבנית, חברות טובות יותר וקודמות לך?!"

"איזו רבנית ובאיזו גדולה?" שאלתי, תמהה. "את גם עושה את עצמך כאילו אינך יודעת?" - ענתה - "הרבנית הזו, שאת מגיעה ממנה, היא אם חתנו של הרבי".

מה?!" - שאלתי שוב נרעשת, כל-אימבינה. "אמו של חתן הרבי?!" גלי חום וקור נזרקו בי חליפות, ראשי הסתחרר עלי וכמעט שנפלתי, בקושי פסעתי לחדרי, בקושי מסוגלת להירגע מההלם, מעגמת-הנפש ומן הצער על קטנותי האישית, מאפסיותי, הנאיביות

חוסר הבנה – אבל כולם כאן צודקים, כולם רוצים טוב וכמה שיותר טוב.

הטוב ביותר הוא שלא להביא אף אחד לידי עגמת־נפש ושלא תהיה תרעומת זה־על־זה – זה הגרוע מכל. הטוב ביותר הוא – לנסוע ללמוד יהדות בסמינר הבנות שעומד להיפתח אי"ה.

מצד הרגשת הכבוד שלי כלפי הרבנית, תמיד, מצפוני לא הניחתי לנסוע לסמינר בלא להודיע לה עלי־כך. בבואי אליה, שמחנו מאוד, כמו בכל פעם! והיות שלא ראתה אותי זה זמן, אמרה לי הרבנית – "אני מבקשת ממך שלא תשכחי אותי – ידידות היא האור בחיים". המילים החמות חדרו לנשמת־י – והם הושתנו והושרשו בקרבי לנצח. בהיכנסי אליה בפעם הבאה, סיפרתי לה על תקוותי לנסוע ללמוד בסמינר יהודי לבנות. עיניה החכמות זרחו בהבנה, כתמיד, ובקרני אור של מסירות – "ילדתי!" – אמרה באהבה: "את תחסי לי כמו בת – אבל מה לא עושה אמא למען ביתה, היא רוצה הרי שתהיה שמחה ומאושרת, אם־כן שמחה אני בשבילך". מראה־פניה העדינות 'נשפך' עם טוב־ליבה. עם ברכותיה הקדושות ותודותיה נסעתי.

"מחר היא נוסעת לפריז"

פעם אחת, עמוק באמצע לילה חורפי קר מאוד, ישבנו, קבוצת ילדות וחברות באולם הגדול, החם והמוסק, מתכוננות למבחן, שקועות בלימוד. פתאום, מגיעה אלי בריצה נערה, ואמרה בפנים שמחות: "לכי מהר, המורה קוראת לך לחדרה, הגיעה שיחת טלפון עבורך!".

המטופשת, בלי לדעת כלל מה קורה ליד העיניים שלי, לידי. לא מתקבל על הדעת, לא לדעת מי היא האשה ובמיוחד לא להבין, את התנהגות הנוסעים כלפיה בכבוד בשל ידידותה ואנושיותה, הרי ודאי יש בזה רוממות מיוחדת, חשאית.

אפילו בלמברג אמרו לנו, שבשל האישה עוצרים את העשלון, אז היכן הוא הראש שלי לחשוב יותר מאשר התמסרותי הסתמית וידידות־אמת של השתתפות בצערה של הנוסעת, האשה הבודדה והנעלה, עם נשמתה הקורנת והזכה?

וכך, אמרתי זאת לעצמי, פסעתי עם עגמת הנפש הקשה שלי, לא מוצאת לעצמי מנוחה, מבווישת מעצמי, כל כך תמימה וטפשה.

ההלם והתדהמה שלי מהענין הבלתי־צודק, פשוט בלבול... בדיוק הפוך... אני ראיתי כיצד האנשים מכבדים את הרבנית, מתעניינים בגורלה, גם אני הייתי שמחה, רק לא ידעתי את האמת הנכונה, שהם ידידים ומכירים זה מכבר, חסידים מסורים רבות בשנים, מכירים ויודעים את ייחוסה הגדול, הנעלה והקדוש, ואני, חדשה, כמו רק עכשיו הגעתי, בעיניהם, שברוני היה בלתי־נסבל, הייתה להם זכות בהצטדקותם. לאחר כמה ימים, בהם חשבתי ונרגעתי, הגעתי למסקנה, שאסור לי להפריע, וכמובן לא להיות חלילה ברוגז, על אף אחד מהחסידים היקרים והמסורים – יש להם את הצטדקותם, כל הסיפור היה רק בגלל

הדוגמא לאנושיות־אנושית, המופת לדידות ומסירות של חכמה וקדושה!".

"יש מוצאן!" - אמרה המורה בהתלהבות: "בשעה שלוש בלילה ישנה רכבת למינכן, שנעצרת לתחנת־

ביניים בפוקינג, משם יהא עלייך ללכת רגלי - תוכלי להספיק להגיע בזמן!".

ובלי להמתין לתשובתי, התקשרה המורה מיד לשמש שירתום במהירות את העגלה הגדולה עם שתי סוסים, היות ועלינו להגיע בדחיפות לתחנת־

כחץ מקשת רצתי, כשהרבה מחשבות־דאוגות אופפות אותי. מה קרה שם, בבית? איך השארתי אותם, את כולם, היקרים לי, לבד בקור ובחורף הקשה. מי יכול להתקשר לאי־המבודד הזה? מהיכן יודעים הם על הטלפון? אני לא ידעתי כלל שיש כאן טלפון. בשנים ההם, 'לוקסוס' כזה, היה יקר המציאות, שיחות טלפון היו מקבלים רק בדואר.

כשנכנסתי אל המורה, היא אחזה עדיין בשפופרת ואמרה: "כעת ממש התנתקה השיחה, הגיעה ידיעה מאמך, הרבנית הצדקנית - למסור לבת - זאת אומרת לך - היא נקבה בשמך, שמחה, בשעה שש בבוקר נוסעת הרבנית לפריז, והיא מבקשת ממך להתראות עמה ולנסוע אתה עד לפרנקפורט!".

לרגע הייתי בהלם, כמו בערפל, אמרתי לעצמי: 'בשעה שש בבוקר! עכשיו שתיים־עשרה בלילה, הרבנית הצדקנית הרי גם יודעת שכעת שתיים־עשרה בלילה - חשבתי לעצמי, אם הרבנית התקשרה עכשיו, היא יודעת שאני יכולה להגיע בזמן!'. "

כמו נכנסה לתוך מחשבותיי, פנתה המורה ושאלה: "זוהי הרבנית הגדולה והנעלית, שמסתמא שייכת למשפחה של הרבי, אודותיו את מדברת תמיד, שקיים רק רבי אחד בעולם - הרבי מליובאוויטש - הרבי היחיד, נשיא הדור, כך לימד אותך אביך היקר, ודבריו אצלך קודש קודשים?".

"כן", חזרתי ואמרתי - "הרבי, המנהיג של העולם היהודי, וזו הרבנית הצדקנית הנעלית בשביל כלנו -

אנשים מלווים שלא רצו לפספס את ההזדמנות הגדולה והזכות שלהם לתת את הכבוד לאשה האמיצה, הרבנית הקדושה הליובאוויטשאית! נראה היה שכל פוקינג שם, כיצד ניתן להגיע לשם? מי אני ומה אני? חוצפה והעזה וודאי אין לי.

מגודל ההלם הסתובבתי היישר לרחוב שלנו, רצתי לתוך חדרנו (שם לא היה כבר אף אחד), רציתי להתחבא מכל ההמולה, מהרהרת: 'בלי עין הרע, כזה קהל, כזה 'עולם' - משמח מאוד. אבל כיצד יכולה אני - קטנה שכמותי - להגיע אל הרבנית היקרה לי לעיני כולם? מי אני? מה אני? ומי צריך אותי שם?'

מרוב עייפות וכאבי לב גלשו עיני דמעות מתוך הלב, כמו ילד מתייפח... פתאום, נשמעו קריאות קולניות: "היא כאן! היא בחדר שלה, מדוע התחבאת?" קריאות כאלו וכדומה השמיע הקהל הגדול מכל עבר - "הרבנית הקדושה מחכה לך! בואי, אל תגרמי עגמת נפש, בואי! הזמן לא מחכה!" אבל אני נשארתי בשלי.

עד שהגיע אבי היקר ואמר: "ילדתי, את צריכה לנסוע, הרבנית הצדקנית מחכה לך, היא בטוחה שכבר הגעת", דברו של אבא בשבילי הוא קדוש.

בלכתנו אל המכונית, כמו תחת משמר ליווי, במבט חטוף הבחנתי כיצד אשה חשובה, אמא, דוחפת את בתה, להעלותה על המדרגה בכדי להיכנס למכונית, אולם הרבנית היקרה אינה מאפשרת לה לעלות, מנידה בראשה לאות "לא, לא", ומונעת בעדה להיכנס,

הרכבת לשעה שלוש בלילה. נחפזת, הורתה לנערות: "בעוד עשר דקות בערך, ניסע כולם-כולם ללוות את חברתנו היקרה לתחנת הרכבת, עליה לנסוע עוד מעט לפוקינג ולהספיק להגיע לשם עד השעה שש בבוקר!".

כמו על כנפיינשרים, נסענו לטסנו עמוסות בעגלה, בלילה הקר והקפוא בעומק היער, בשירה, שמחה, בדיחות והמולה. לרכבת - הגענו בזמן.

הרכבת נסעה במהירות וגמאה קילומטרים, הפרה את השקט הלילי בהבל הקיטור ובקולותיה המרעישים, מחשבותיי המשיכו לרדוף אחריי - 'לא לאחר', 'לא לאחר!'

פגישה נעלית ממילים

כשירדתי מהרכבת, הלילה עמד כבר ללכת, הלבנה החצי-מחוייכת עם מבטה החיוור, כמו עזרה לי למצוא את הדרך, וליוותה אותי עם תקווה שאגיע בזמן.

לא רק הלכתי, רצתי, בין שמיים וארץ עם זריחתו של היום החדש, לוחשת את ברכות השחר יחד עם נפלאות בריאתו של הקדוש ברוך הוא. על רקע עליית דמדומי השחר, ראיתי מרחוק, תוך כדי ריצה, את צריפי המחנה הארוכים, החלומיים, עומדים על מקומם, נראה היה לי שהכל רדום עדיין בשנת בוקר מתוקה, אבל ליבי הלם עם רגש משונה, מהפרידה הפתאומית.

כשהתקרבתי - לא האמנתי למראה עיני, ליד הרחוב של הרבנית עמדה מכונית סגורה של העם פי, וסביבה, הרחוב שחור לכל ארכו מרוב

מהקונסול) לתחנת הרכבת במינכן. מובן, שאני הלכתי עמהם בנאמנות ובמסירות אחרי הרבנית צעד אחרי צעד, ובכלל לא התערבתי בסידורי ניירותיה (בעניינים הרשמיים). בעניינים אלו התעסקו שני החסידים הגדולים והחשובים. את הניירות, החזיקה אצלה הרבנית הצדקנית והחכמה בתיק, זה

היה נס, אחד מהנסים הגדולים:

בתחנה הגדולה, בין קהל אדיר של מאות נוסעים, יישבנו בצד מול החסידים היקרים שלנו, והמתנו בסבלנות לבוא הרכבת לפרנקפורט, פתאום, החלה המולה גדולה, ערבוביית של אנשים וקולות מכל הכיוונים עם

רעד אחז בי, רציתי לברוח, להסתתר, להיטמע בין הקהל.

אך בראותה אותי, התרוממה כבוד הרבנית מרת חנה, חיבקה אותי כמו שאמא מחבקת את בתה יקירתה... היא ואני... מעינינו זלגו דמעות חמות, כמו נחלים קטנים בלי הפסקה, כמו שופכות את כל הצרות שלה ושל כלל ישראל. וכך, חבוקות, נסענו זמן־מה עם בכי ושמחה מעומק הנשמה, בלי יכולת להוציא הגה, הפגישה הייתה נעלית ממילים...

פתיתי־שלג רכים ולבנים ניתכו מן השמיים, סבבו באויר כמו פרפרים לבנים, ונפלו במרחב ועל המכונית, כמו הבריקו את הדרך עם שטיח לבן ובהיר לכבוד המלכה וכמו איחלו: דרך צלחה!

בקושי יכולתי "להילחם" בתחושות לבי ואת הדמעות הן מהמפגש, והן מהנסיעה של הרבנית הצדקנית, והן מכאב־הלב על אותה בחורה, שהייתה צריכה לרדת ממדרגת המכונית בגללי, זה מעיק עלי עד היום...

נס בתחנת הרכבת

אתנו נסעו ליווי של הג'וינט, או של הקונסוליה, עלימנת להסדיר את ניירותיה של הרבנית כנדרש, ושני חסידי חב"ד נעלים וחשובים, ר' א. מ. ור' ש. ג., כמו נציגים נלהבים, כישרוניים וחשובים, למען אם המלכות האבירה החשובה והאצילית של ליובאוויטש.

בהגיענו לעיר מינכן, לבנין גדול ויפה של הקונסוליה, נחנו שם כמה שעות עד הערב, או־אז נסעו כולם (חוץ

צעקות מחרידות: "הכו ביהודים!", "הכו ביהודים!", עם יריות מפחידות...

איני יודעת איך וכיצד תפסתי את הרבנית הצדקנית, העמדתני אותה במבוא-הדלת הסגורה הסמוכה, ונעמדתי לפנייה, להגן עליה עם גופי. רוצח צעיר קל-רגליים עם אקדח טעון (אני רואה אותו כאילו עכשיו מולי, עם פרצופו הזועם, עם מבטו רושף-השנאה) יורה לכיווננו. ניצוצות האש התעופפו לפניי ולפני גופי, ופגעו בקיר צדדי שהיה לידינו, כך כמה פעמים. צעירים גרמניים מלאי-כעס וגזלנים ימח-שמים!

החסידיים שלנו, שישבו ממול, נעלמו ממקומותיהם, שוטרים שהובהלו למקום גירשו את הרוצחים והשתרר שקט יחסי. אני והרבנית הצדקנית, שבזכות קדושתה לא אירע לנו דבר, נפלנו שוב זויברועות-זו, מגודל נס ההצלה. אולם, חוסר הידיעה ואי-הוודאות מהקורות עם החסידיים היקרים שלנו, התיש אותנו בפחד ובחוסר-שקט. חיפשנו אחריהם היכן שרק היה יכול להיות, 'הוצאנו את העיניים', אבל לדאבוננו, לא ידענו משהו ברור.

הרכבת הפרקנפורטית הגיעה, הרגע האחרון בו ניתן לעלות לרכבת קרב ובא, אבל הם, החסידיים היקרים עדיין לא הופיעו, דאגתנו עליהם אפפה את הכל. הרבנית הצדקנית נהייתה בלי כוחות, הצער היה גדול, ולא היה על מה להישען בכדי להירגע. מילות הנחמה שלי לא הועילו הרבה – "צריך לקוות ולהאמין כי בזכות שליחותם

וקדושתה של הרבנית, הקב"ה סייע בידם להימלט ולהתחבאות, אבל לבוא לכאן שוב – הם לא יכולים, אסור להם, הסכנה עדיין גדולה".

הכרטיסן, בראותו את הבלבול הגדול שאפף אותנו ואת רפיון ידינו, עזר לנו להיכנס לרכבת ברגע האחרון טרם-לכתה, ובהמשך הדרך התעניין בנימוסיות לגבי הרגשתה של הרבנית ובריאותה. כך נסענו לילה שלם עם דאגות קשות ותחת הרגשת וחווית הפחד, אוחזות זו בזו, יד ביד, לא עצמנו עין. קשה ומשפילה היא השנאת-חינם הרצחנית לעמנו הנעלה, הנבחר והמפואר.

בסופו של דבר נודע לנו, כי החסידיים ניצלו וחזרו לשלום לפוקינג.

"אזכור אותך לנצח..."

הנס שלנו גדול ועצום – בוודאי בזכות הרבנית הצדקנית, כך חשבתי לעצמי ביושבי לידה, מהרהרת אודות הדר מראה-פניה הקדוש. ופתאום הרגשתי את קטנותי, לשבת ליד כזו קדישה, כזו נשמה גדולה. זויתי מעט הצידה, הרבנית ירבה עם עיניים עצומות כמו שקועה בעצמה.

פתאום, כמו נכנסה למחשבותיי, חיבקה אותי הרבנית – חכמת עולם! – ואמרה, ברכות אמהית:

"במה אוכל להודות לך, עם איזו מתנה? כל דבר יהיה קטן ואפסי, את הרי הצלת את חיי! מתנתי תהיה – הטובה ביותר שנמצאת ברכושי כעת! – תמונה שלי, ממני! ממני! – תודתי היקרה מהזמנים הקשים והבלתי-

הרבנית היקרה התיישבה על מקומה המסומן. אני הייתי חייבת לרדת. כמו בחלום. הרבנית האצילית ליוותה אותי עד לדלת, עם דמעות,

תמונת נכדת הרבנית
אותה העניקה למרת זלמנוב

עם שלום, וברכות הצלחה, אצילות החן היהודית שלה, ועיניה העמוקות. חכמות וכל מראה פניה קרן עם חכמה ותבונה בתקווה לנחת אמאית. מאושרת, בנסעה לבנה האהוב המבורך מפי עליון.

כמו נתונה בתוך ערפל עמוק ליוויתי את הרכבת עד שנעלמה מטווח ראייתי,

נשכחים בגלות הרוסית - תמונה שצולמה בשביל הפספורט לנסוע לשם - אליו (לגלות צ'יאלי), לרב הגדול והנצחי הגאון החסידי, זכותו תגן עלינו לעד.

"ועוד תמונה יקרה, שמורה כבבת עיני, של נכדתי היחידה, היקרה והאהובה, אותה לא ראיתי אף פעם, שגרה בארץ ישראל, ארץ הקודש - נותנת זאת לך אישית, למען תביטי ותראי ולא תשכחי אותי, כמו ילד שחי עם זכרון אמו, היי ברוכה ממעיין נשמת, שחיך יהיו מבריקים בשמחה ואושר! לחיים ארוכים! שתחיי בכל מעשייך (כמו שכבר אמרתי לך), שלנצח יהיה לך חן בעיני אלוקים ואדם, כמו שמתאים לבת יהודית חסידי. ובנוסף נותנת אני לך ממחטה שלי עם ראשי התיבות של שמי! (המטפחת אבדה לי בדרכים). היי ברוכה לנצח מהקדוש ברוך הוא על כל צעד ושעל. זכרי אותי, ואל תשכחי! אני אזכור אותך לנצח!"

מילים אלו מצלצלות במחשבותי ובליבי, עד היום, ולנצח!

פרידה מרגשת

בבוקר הגענו לפרנקפורט, ועברנו לרכבת צרפתית מהירה, שכבר המתינה על פסי הרכבת הסמוכים, לבואה של הרכבת ממינכן, עברנו מקרון לקרון, אבל הפרידה הקרובה כמו הקפיאה את כל האיברים בקושי הפרידה.

הכרטיסן הצרפתי הרים את האות ליציאת הרכבת, ואנו, בקושי 'תפסנו' שמדובר גם בנו.

מכתב הרבנית אל הגב' זלמנוב
לקראת יום חתונתה:

ב"ה יום ג' כ"ה תשרי תשי"י
ברוקלין נ"י

גברת נכדה מ' יוכבד תחי'
שלום!

ביום חתונתך אברכך בברכת
מז"ט יום ה'

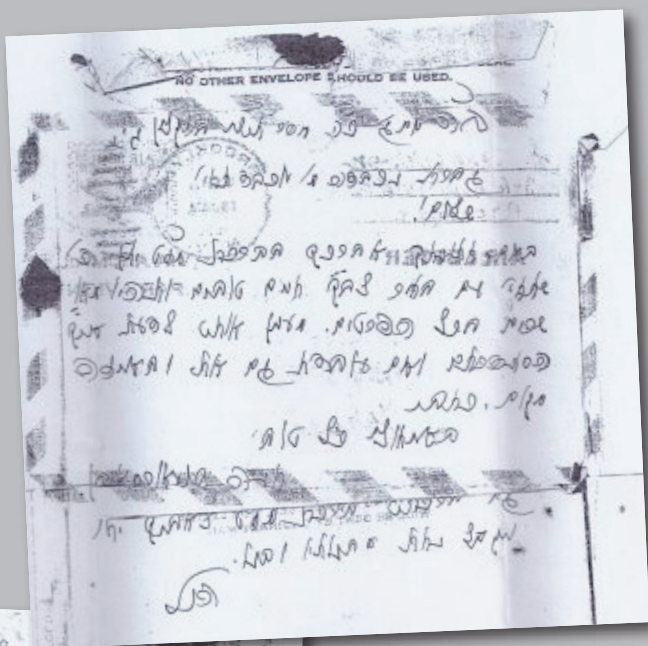
שתחי' עם בחיר לבך חיים
טובים ותהיו מאושרים בכל
הפרטים. מעניין אותי לדעת
איך הסתדרתם ואם עובדת גם
את ובאיזה מקום. כתיבי.

באיחולי כל טוב

חנה שניאורסאהן

גם ברכתי ברכת מז"ט לאביך
יח' ויקבל נחת מבנותיו ובנו

הנ"ל

על מעטפת המכתב כתבה
הרבנית במקום השולח את
כתובת ביתו של הרבי באותם
ימים (!):

ch. Shneersone
346 new-york ave.
Brooklyn n.y.

ואת שמה וכתובתה של
הממוענת:

גרליק יוכבד
רח' יצחק אלחנן 6
תל אביב
Israel

זלמנוביכער חב"ד

RABBI-MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 18, N. Y.
NY 11213

מוחם הענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איפטען פארקווי
ברוקלין, נ.י.

סרת יונכער חב"ד

ביה, י"ג איר השיב
ברוקלין

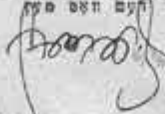
אין יקנטער אויף אייער בריף פון הי איר, העגען

ברכה ושלום

מי איז פארשטענדליך, און פארט אין כפר חב"ד מיט דו
ובתנחלתו של כפר חב"ד ארמז"ר נשיא ישראל, או אלץ דארף געסען
הערען ברכי נועם ובדרכי שלום, אן צו האפען הארץ פון אינעם
אויסן צווישען, און דעריבער איז אין אייער פאל, און כפרט מי איך
האב געהערט פון מין סוטער הרבנייה שחליטיא פרטים העגען איך
ספעציעל, זאלט איר אויך אזוי טאן.

אוף לויט די געזאגט בחורחנו הקי, איז דאך שלום
א כלי צו באקומען די ברכות פון השם יתברך אין דעם אלץ האט
מינוטיגט זיך, זאלט איר אויך אנזאגען א גוטע כשורה בתנוע
צו איך און צו יעדערן פון אייער שטחה-שיחיו-סחור שטחה וטוב
לבב.

בא דער געלעגנהייט זייל איך אויסדריקען מין
האפענונג, אז איר שום לויט אייערע סעגליכקייטען אין די קנינים
פון נשי ובנות חב"ד ככפר חב"ד, האט אלס צוגאב צו דער נויטיקייט
אין דעם אן און פאר זיך, איז ~~בטח~~ מי אנגעוויזען אויבען, רופט דאס
ארויס א צוגאב אין די ברכות פון השם יתברך אין דעם האט מען
באדארף.

האפען לכבודם ככל-האמור

מכתב הרבי אל מרת זלמנוב, בו מזכיר את ששמע אודותיה מאמו:

און פברט ווי איך האב געהערט פון מיין מוטער הרבנית שתליט"א פרטים וועגען איך ספעציעל,
זאלט איר אויך אזוי טאן

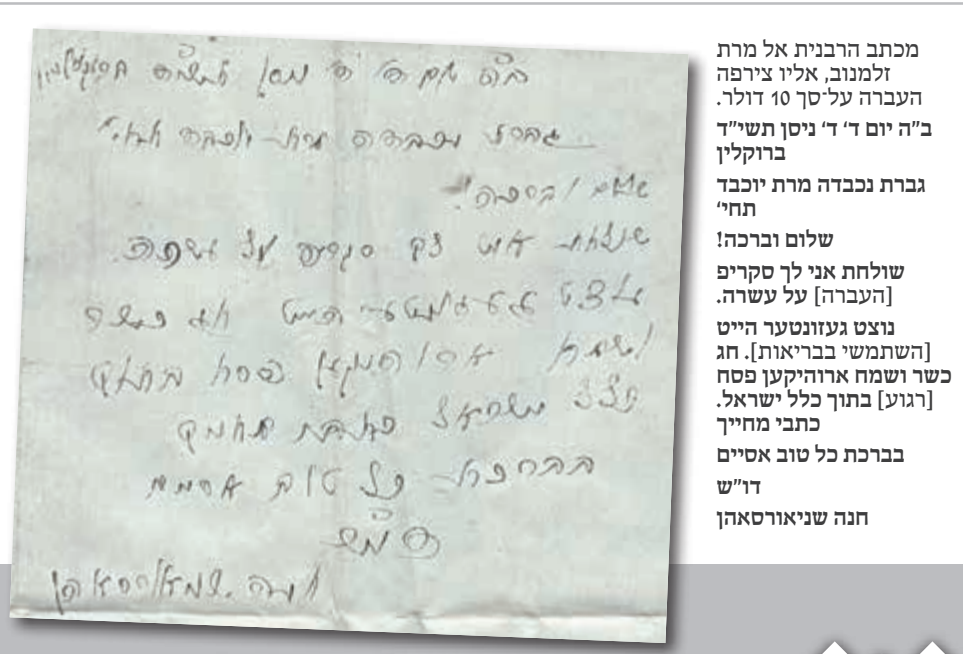
[ובפרט כפי ששמעתי מאמי הרבנית שתליט"א פרטים אודותיכם במיוחד, תעשי גם את כך]

זה היה שווי גדול מאוד באותם הימים, לא היה לנו כמעט כלום, בקושי ללחם. היה ברשותנו את מתנת ה"סוכנות" לכל נפש - כפית מפח עם צלחת של ה"סוכנות".

הודינו מאוד לרבנית הצדקנית על המתנה ועל טרחתה (התמסרותה ודאגתה לנו) וביקשנו ממנה שלא לדאוג לנו, בכתבנו לה: "אנחנו הרי בארץ־הקודש, ארץ ישראל. תבורכו ברוב אושר ונחת מבנך ומכל החסידים עד ביאת הגואל..."

כמו 'מכושפת' עמדתי ארוכות, וראיתי רק את נתיב הרכבת ואת חיוכה הטוב, הלבבי והאהוב. ברכותיה הקדושות, ברכותיה האלוקיות והבלתי־נשכחות לעד, והבטתי־הבטתי סביב בחלל ממנו נעלמה זה־עתה הוד הקדושה...

בהיותנו כבר בכפר חב"ד, קיבלנו מהרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה מכתב ובו דרישת שלום לכבוד החג על שמי, ועשר דולר. עבורנו, לסכום

מכתב הרבנית אל מרת זלמנוב, אליו צירפה העברה על־סך 10 דולר. ב"ה יום ד' ניסן תשי"ד ברוקלין
גברת נכבדה מרת יוכבד תחי' שלום וברכה!
שולחת אני לך סקריפ [העברה] על עשרה. נוצט געזונטער היט [השתמשי בבריאות]. חג כשר ושמח ארוהיקען פסח [רגוע] בתוך כלל ישראל. כתבי מחיך בברכת כל טוב אסיים דו"ש חנה שניאורסאהן

אוצר כתבי־יד קודש

בקשר עם וא"ו תשרי
והרבנית הצדקנית

"אמי מורתי תי' נמצאת עתה ברוסיה, ואדיר חפצנו שתבוא לכאן"

צילום נדיר ממכתב שכתב הרבי בכתי"ק אל הרב יעקב ישראל זובער ששהה בשבדיה, בו ביקשו לסייע לרבנית הצדקנית לצאת מרוסיה:

הרה"ג והרה"ח הנכבד והנעלה אי"א וו"ח וכו' וכו' התמים מהרר"י שי' זובער

שלום וברכה

מענה על מכתבו מב' שבט כבר נשלח לו וכן חבילת ספרים ובטח יאשר קבלתם במועדם.

ועל של עתה באתי בבקשה פרטית:

אמי מורתי תי' נמצאת עתה ברוסיה, ואדיר חפצנו שתבוא לכאן (או לא"י ששם דר אחי יחי'). והעיקר שבהקדם היותר אפשרי תוכל לנסוע מרוסיה. קבלת רשיון הכניסה לכאן או לא"י דורש זמן הרבה ביותר. ואולי יש איזה אפשריות לקבל בעדה רשיון הכניסה למדינתם עד שיגמרו כל

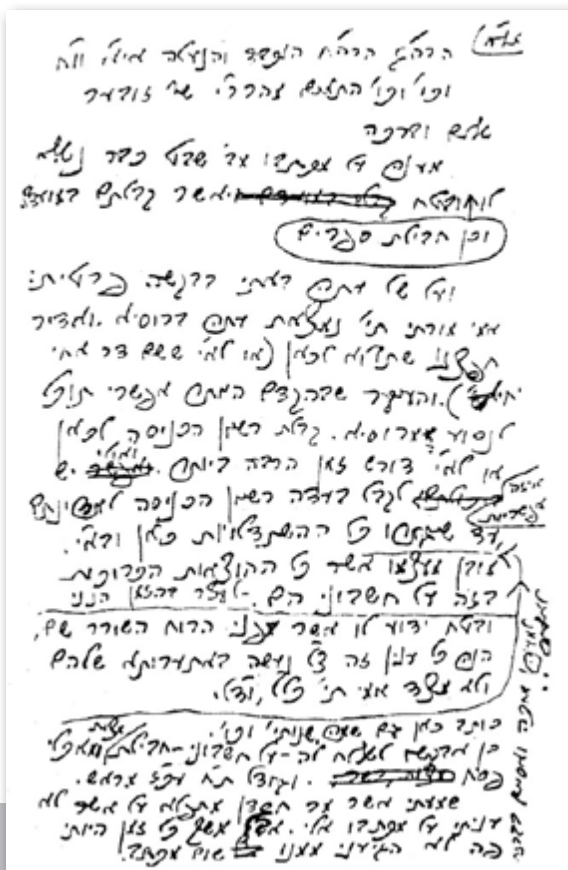
ההשתדלויות כאן ובא"י.

ובטח ידוע לו אשר מפני הרוח השורר שם, הנה כל ענין זה צ"ל נעשה באתערותא שלהם ולא מצד אמי תי' כלל, וד"ל.

מובן מעצמו אשר כל ההוצאות הכרוכות בזה על חשבוני הם - לקצר בהזמן הנני כותב כאן גם שמה שנותי וכו'. כן אבקשו לשלוח לה - על חשבוני - חבילת מצות ומאכלי פסח. וגודל ת"ח עכ"ז מראש.

שמעתי אשר מר חסדן מתפלא על אשר לא עניתי על מכתבו אלי. אבל משך כל זמן היותי פה לא הגיעני ממנו שום מכתב.

למענה אחכה ואסיים בברכה לאלתר ..

הודעה לעיתונות

להלן צילום נוסח הודעה שנכתבה לעיתונות לאחר הסתלקות הרבנית, עם הגהות הרבי.

הרבי הורה למחוק את המילה "נשיאה" [נשיאה] העולמי".

הוסיף: [בבית] החיים של אגודת חב"ד שבניו יארק.

והורה: להוסיף (הכוונה היא להוסיף להודעה את נוסח המצבה).

הרבנית חנה שניאורסאהן ז"ע - א"ק כ"ק אדמו"ר שליט"א

הרבנית חנה שניאורסאהן - א"ק כ"ק אדמו"ר שליט"א נשיאה ז"ע של הנזעזע חב"ד ליובאוויטש, נפטרה בברוקלין ביום ש"ק אהשי של עשרת ימי תשובה, בעלות הנחה.

הרבנית שניאורסאהן, נצר למשפחת הרבנית ינובסקי - לאווי, נולדה ברוסנובסק, בקנה חר"ס, אבניה הרב סאיר טלמן ח"ה רבה של ניקולייב.

בשנת חר"ס ביטאה לרבי לוי יצחק שניאורסאהן, צאצא ישיר למשפחת שניאורסאהן המפורסמת, אשר נחפרסם כגאון גדול בגולה ובתורה הקבלה.

בשנת חר"ס"ב נולד הראשון שבשלישת בני"ה, הוא כ"ק אדמו"ר שליט"א, יבלח"א.

עבור חמש שנים נחמנה בעלה כרבה הראשי של יעקאריניטלאב, הידועה כיום כדניעפראטראנסק בעהובורו עד שנת חר"ס"ט.

עקב פעולותיו האקטיביות בהשגת היהדות, הוגלה רבי לוי יצחק ע"י הקומניסטים למאסר באלמא אטא סנקוסטן באסיה הפרוכית.

הרבנית חנה עמדה לצד בעלה במסך מאסרו הקשה ועודדה אותו להמשיך בכתיבת פרושים בקבלה ובחלכה.

כאשר לא ניתן ח"ה להשיג דיון, יצרה היא חרוכות ביתה של דיו והעמידה לרשותו.

הדיות למאסרי"ה האישיים ניצולו רבים מספריו וחס נמצאים כיום בספריותיו של הרבי שליט"א.

עקב הטלטלים הקשים בגלות נסענה בריאותו ורבי לוי יצחק נפטר בהיותו בגלות בשנת חר"ד.

בשנת חר"ה עברה לארצו ומיר לאחר מכן לברוקלין ניו-יורק, בקרבת מקום לבית ליובאוויטש העולמי, לצדו של בנה הספורט.

הליכותיה היו אצילות למפאת, ושיקפו חכמה ודיעה עמוקה.

החיים של אגודת חב"ד בניו יארק, בהשתתפותם של רבנים מכלל אגודות חב"ד, בהנהגתו של הרבי שליט"א, ובתוספת גדולי ומנהיגי כל חוגי היהדות.

דברים אלו צוינו על מצבתה:

א.ה.ש. 9010

"בטל של אור גדול של מעלה"

להלן צילום נדיר מנוסח מכתב שכתב הרבי בערב סוכות תשכ"ה, ימים ספורים לאחר הסתלקות הרבנית, כתשובה לשולחי דברי הניחומים:

ב"ה, ערב חג הסוכות, התשכ"ה

ברוקלין נ.י.

שלום וברכה:

ת"ח בעד דברי הנחומים ששלח לי כ' ש"י. בימי אבלי ל"ע.

ויהי רצון שבעגלא-דידן אשר בקרוב בימינו נזכה, כולנו בתוך כלל ישראל, לראות

בנחמת ציון וירושלים ולקיום היעוד בלע גו' ומחה ה"א דמעה מעל כל פנים גו' והקיצו וירננו שוכני עפר בטל אורות של תורה, תורת חיים שעתיד (ה' אלקים) חיים להחיות בו את החיים: העתידיים להיות שיחיים ה' בטל של אור גדול של מעלה.

בברכה לבשורות טובות ולחג שמח

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 אסטון פארקווי
ברוקלין, נ.י.

כ"ה, ערב חג הסוכות, תשכ"ה
ברוקלין, נ.י.

שלום וברכה:

ת"ח בעד דברי הנחומים ששלח לי
כ"ה ש"י. ימי אבלי ל"ע

ויהי רצון שבעגלא-דידן אשר בקרוב בימינו נזכה, כולנו בתוך כלל ישראל, לראות בנחמת ציון וירושלים ולקיום היעוד בלע גו' ומחה ה"א דמעה מעל כל פנים גו' והקיצו וירננו שוכני עפר בטל אורות של תורה, תורת חיים שעתיד (ה' אלקים) חיים להחיות בו את החיים: העתידיים להיות שיחיים ה' בטל של אור גדול של מעלה.

בברכה לבשורות טובות ולחג שמח

ה' אלקים

ה' אלקים

ה' אלקים

ה' אלקים

ה' אלקים

אם
קצור
אין?

ה' אלקים

ה' אלקים

ה' אלקים

ה' אלקים

”דער מאמען הרבנית הצדקנית

אשת חבר כחבר”

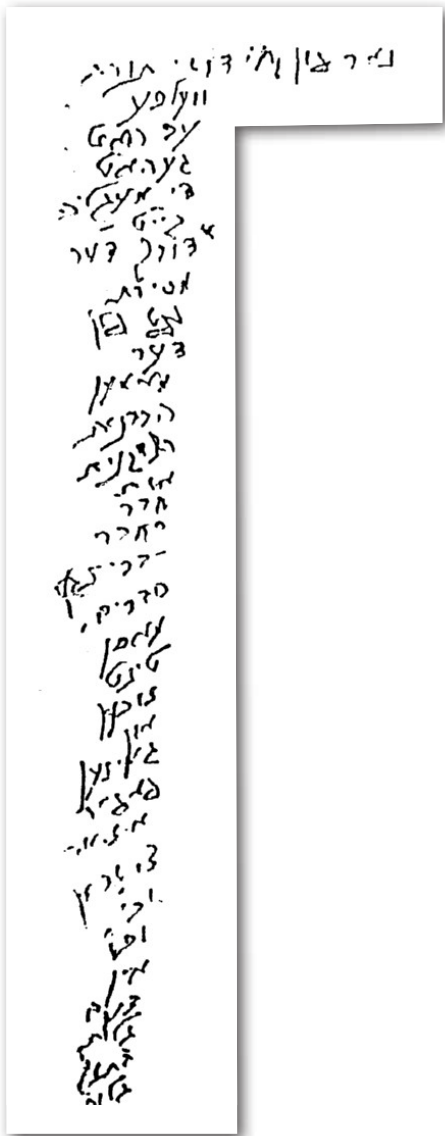
פעמים רבות דיבר הרבי בשיחותיו הק' בקשר לאמו הרבנית הצדקנית, על מסירות נפשה למען כתיבת חידושי התורה של בעלה הגדול.

לפנינו צילום נדיר מקטע הגהה בו כתב הרבי את הדברים בגוכתי”ק!

ההגהה היא על הנחת שיחת ש”פ עקב, ח”י מנ”א תשמ”ט (ערב יום ההילולא של כ”ק הרה”ג והרה”ח המקובל וכו' מוהר”ר לוי יצחק נ”ע), הוסיף הרבי בכתי”ק:

ולהעיר - זכינו זכות גדולה און א קליינע טייל פון זיינע חידושי תורה, ולהעיר - נאר פון חידושי תורה וועלעכע ער האט געהאט די מעגליכקייט - דורך דער מסירת נפש פון דער מאמען הרבנית הצדקנית אשת חבר כחבר - בריינגען ספרים, מאכן טינט זוכען און געפינען פאפיר א.ז.וו. - צו שרייבן וכו' וכו' אין דעם גלות בתוך גלות.

[ולהעיר - זכינו זכות גדולה וחלק קטן מחידושי התורה - ולהעיר - רק מחידושי התורה שהיתה לו את האפשרות - על ידי מסירות נפשה של האמא הרבנית הצדקנית אשת חבר כחבר - להביא ספרים, לעשות דיו, לחפש ולמצוא ניירות וכו' - לכתוב וכו' וכו' בגלות בתוך גלות.

מוקדש לחיזוק ההתקשרות לנשיא דורנו

כ"ק אדמו"ר

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

■

לע"נ

הרה"ח ר' יהודא ליב ע"ה

בן הרה"ח ר' יעקב יוסף ע"ה

ראסקין

שליח וחייל נאמן לכ"ק אדמו"ר

במשך עשירות בשנים,

במדינת מרוקו

זכה לשמש את כ"ק הרלוי"צ והרבנית מרת חנה נ"ע

בימי הגלות בקזחסטאן

נלב"ע י"ב אייר תשס"ד

